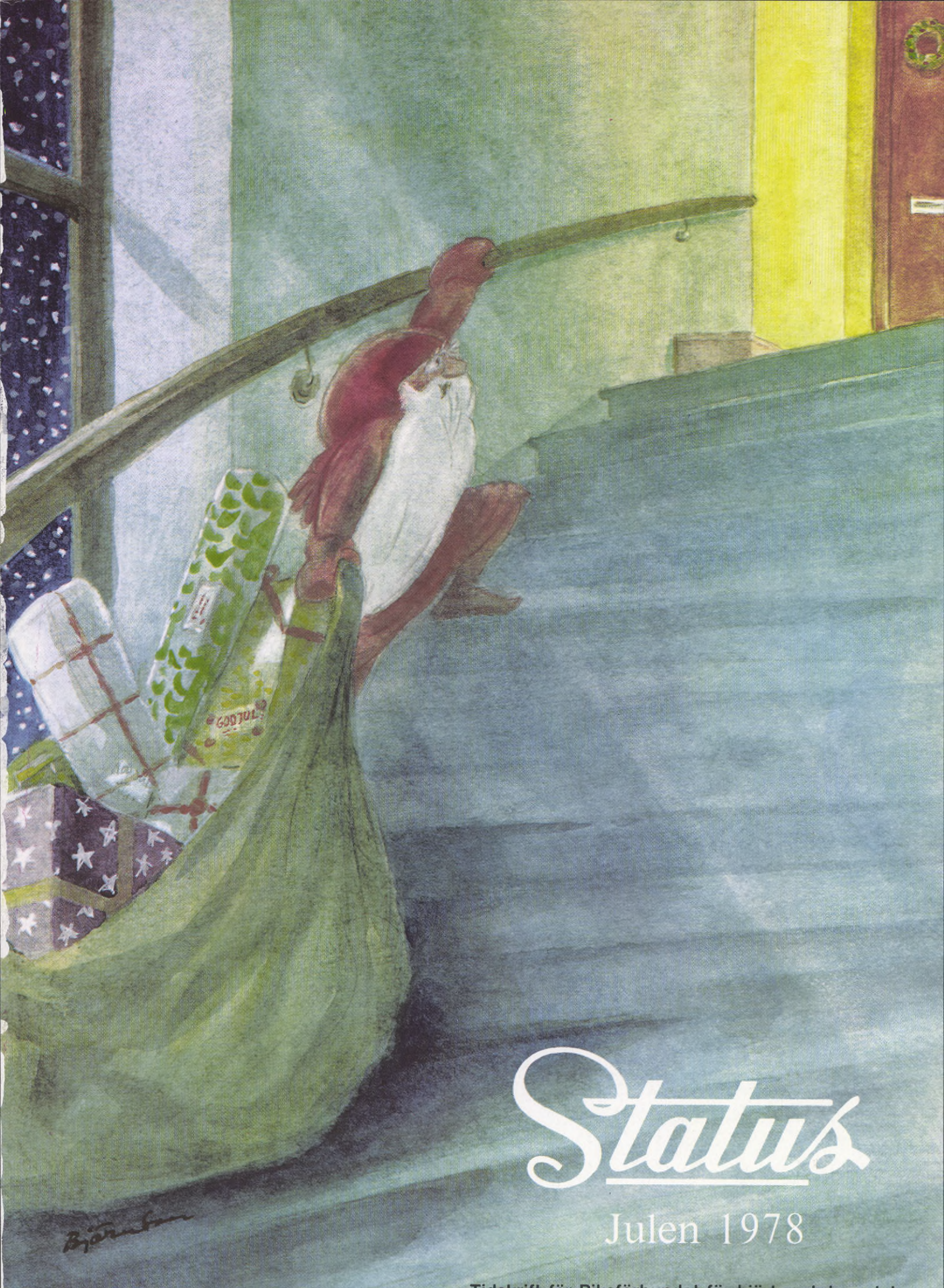

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Bränsten

Status

Julen 1978

Status

Tidskrift för Riksförbundet
för hjärt- och lungsjuka

nr 10 1978 årgång 41

Avsvarig utgivare: **Tord Axelsson**
Redaktör: **Lars-Erik Hult**

Förbundskansli:

David Bagares Gata 3, Stockholm
Postadress: Box 3196
103 63 Stockholm
Telefon 08-23 15 30
Postgiro: 90 00 11 - 8

Prenumerationspris:

Helår 35:—, Medlemspren. 15:—.

INNEHÅLL

När börjar julen och när
slutar den 3

Julgrisen, novell 6

Husläkaren, populär medicinsk
rådgivare 9

Om att resa i sin kammare 13

Midvinterbrev från sommarby 16

Från A till P!
Ett bokstavsspel för hela
familjen 18

En skämtare från Göteborg 20

Om årstider, dikter 22

Ur ostens underbara historia 23

"När Eldkvarn brann..." 28

Skånemålaren Eke Bjerén 32

Julbildkryss 34

Kontrollmärke
lagligen skyddat

Tryck Axlings Tryckeri AB Södertälje

God jul alla vänner!

Med det här julnumret av Status, förnyat i tidens anda, vill vi i Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka önska alla medlemmar, alla läsare, en riktigt god jul.

Under det gångna året har vi gjort energiska försök att profilera oss, hos allmänheten, hos myndigheterna, hos Dig som just nu läser vår tidning. Våra ansträngningar har haft framgångar. Vi har på många håll mött förståelse för våra rimliga krav på en människotillvänd tillvaro.

Hjärtats Dag och Radiohjälpkampanjen har blivit framgångar, aktiviteten hos de våra har ökat, för att nu nämna några exempel. Medvetenheten om det berättigade i våra strävanden har ökat.

Det är således mycket att vara tacksam för, men mycket återstår ännu att göra, innan den stora grupp med dolda eller yttre handikapp kommer i nivå med de lyckligt gynnade — de friska. Förutsättningarna till förbättringar förefaller goda på vägen mot den likställighet vi i så många år arbetat för.

Du som av olika skäl tvekat att ta kontakt med oss är varmt välkommen. Hos Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka förekommer ingen formalism. Och med de enkla orden, än en gång: en riktigt god jul!

Tord Axelsson

ÅRETS MEDARBETARE

Sture Wahlström inleder julnumret som sig bör med en intressant artikel om när julen egentligen börjar och när den slutar, något som vi i dessa kommersiella tider blir alltmer osäkra på. Han är kulturhistorisk författare och sedan gammalt medarbetare i Status.

Sven O. Bergkvist, bland annat författare till åtskilliga böcker, är så välkänd att han egentligen inte behöver någon närmare presentation. Han svarar för julnovellen och har troget förekommit i vårt julnummer sedan många år tillbaka.

Ludvig Hopf, medicine doktor och praktiserande läkare, skrev år 1883 Husläkaren, populär medicinsk rådgivare för friska och sjuka. Mycket av vad han skriver om det dåtida folkmisslet tuberkulosen är aktuellt ännu i dag.

Olle Hammarlund, kvick, lärd och tankfull, tyvärr för tidigt bortgången, berättar om att man faktiskt kan bli en framstående resenär utan att någonsin lämna den egna kammaren. I sin artikel ger han många exempel.

Rune M. Lindgren tillhör våra framstående norrländska författare, som med nit och begåvning nått sin nuvarande position. Också han började tidigt medarbeta i Status. Här ger han sin högst personliga syn på den norrländska vintern från sin sommarby.

Erik Ransemar, tidigare redaktör för vår tidning, bidrar med ett bokstavsspel för hela familjen. Från A till P! har han kallat det.

Uno Myggan Ericson skriver om Axel Engdahl. En skämtare från Göteborg. Myggan är smålänning, från Nässjö. Sedan 1958 verksam vid Göteborgs Stadsteater. I radion började han redan 1959 att berätta om underhållning förr och nu. Sedan 1974 gör han tillsammans med Jan Prytz radioprogrammet "Från Scen och Cabaret" som nått sin 150:e sändning. Han har gett ut flera böcker i ämnet och dessutom fyra om Jugoslavien. Enligt egen uppgift är han 52 år.

Sten Hagliden har nyligen utkommit med sin fjortonde diktsamling. Hans språkliga koncentration har i de senaste årens blomstring drivits till maximal uttrycksfullhet, skriver pressen. Hos oss ägnar han en poesisida åt årstiderna.

Ur Ostens Underbara Historia ges en inblick inte bara i den nuvarande oststillverkningen utan också ett kulturhistoriskt perspektiv. Det kan vara av intresse eftersom ostkonsumtionen i Sverige befinner sig i ständigt stigande, inte minst till julen.

Tore Attelid är välkänd i våra spalter. Den här gången har han valt att beskriva ett både tragiskt och fascinerande 100-årsjubileum, nämligen när den pampiga kvarnbyggnaden Eldkvarn lades i aska. På dess plats ligger nu som bekant Stockholms stadshus.

Åke och **Conny Magnusson**, far och son, har gjort ett reportage om skånemålaren Eke Bjerén. Åke är en av eldsjälarna i vårt förbund och dessutom sekreterare i Centralorganisationen i Malmöhus län. Han har skrivit texten. Conny svarar för bilderna.

Mark Markefelt har tagit bilden till Rune M. Lindgrens artikel. Mark tillhör sedan länge en av våra mest uppskattade fotografer. Det torde vara få platser på vårt klot som han inte förevigat med sin kamera.

Sven Björnson, illustratör i toppklass, står för omslagsbilden liksom för illustrationer och utformning. Det har han gjort länge till läsekretsens glädje.

När börjar julen och när slutar den?

"Tjugondag Knut dansas julen ut", heter det sedan gammalt. Men när börjar den egentligen? Är det på julafton, Luciamorgonen eller första adventssöndagen? Självfallet är julafton den rent kalendariskt riktiga tidpunkten — men det finns ju också något som kallas julförberedelser. För affärsmän och jultidningsredaktörer kan dessa börja praktiskt taget hur tidigt som helst under året, men för flertalet andra är väl månadsskiftet november—december det normala, skriver STURE WAHLSTRÖM.

Förr var Anna-dagen, den 9 december, ett betydelsefullt datum, för då skulle julölet börja bryggas. I västra Sverige, särskilt i Värmland och Dalsland, började av någon anledning bryggningen inte förrän strax före "månadsmedio", troligen beroende på att man här tillämpade andra jäsningsmetoder. Gemensamt för alla landsdelar var dock att man den 21 december skulle avsmaka drickat.

En av orsakerna härtill var, att detta datum hade rang och värdighet som julblotets, d v s den gamla julens och solvändans (vintersolståndets) dag.

Natten till den 22 december kallades Höknatten, därför att höken var ett av de förnämsta bland forntidens offerdjur och oftast offrades just den natten.

Bland den gamla runstavens bilder för Solvände- eller Tomasdagen förekommer två korslagda furuträd, och i en gammal krönika förklaras detta betyda att "solen då är vänd i furun, vilken gör solens tjänst" (en förbluffande modern synpunkt, kan man tillägga).

● Det rus, som det först avsmakade julölet eventuellt åstadkom, kallades "skakabollen". Första klunken benämndes "spronse" eller "sprunddrycken".

Julafton, "den helstekta galtens kväll", är på runstaven utmärkt med en lur "för julfridens inblåsande". För att man skulle få den rätta matron måste man ju framför allt ha julfrid, ansåg våra förfäder. Och med julfrid menades bland annat att man skulle vara fri från all lagsökning och till sin person även i övrigt mer fredad än annars. Det stora lugnet skulle räcka från julaftonen till åttonde dagen efter trettondagen. Tidslängden varierade dock något i de olika landskapslagarna.

Under fridsveckorna släpptes även bandhunden fri och det gavs extraförplägnad åt kreaturen i stall och ladugård. Vidare sattes det ut gröt och annan mat åt nissarna (ej att förväxla med nutida tomtar) och ett stop öl åt gudarna (detta även långt efter kristendomens införande).

● Juldagen var i allmänhet ingen dag för besök hos grannar. Det var däremot annandagen, tredjedagen osv ända fram till Tjugondag Knut.

Den 31 december eller Sylvesters afton (Sylvester var en biskop i Rom som avled år 334) firades förr med stor nattvaka och mycken högtidlighet, och seden att dricka det nya årets skål är mycket gammal. På vissa orter gick man — i synnerhet om det råkade

vara nymåne — på nyårsnatten ut med en psalmbok i handen och lät den, medan man tittade mot nyet, "falla upp av sig själv". I andra handen höll man ett stycke bröd och i munnen en silverslant. Fick man upp en dödspsalm, ansågs detta som ett dåligt förebud, vilket dock inte nödvändigtvis behövde gälla en själv. Fick man upp en brudpsalm, blev man gift, blev det en vårsalm kunde man räkna med god hälsa under det kommande året. O s v.

● Nyårsdagen, som ursprungligen inte var någon kristen högtidsdag, firades av de gamla romarna med väldiga festligheter. Småningom upphöjdes den till att bli Kristi namnsdag och Kristi omskärelsedag, och förklarligt nog inbjöd dessa höga sammanhang till avläggandet av mer eller mindre heroiska löften inför det kommande året.

Trettondagen firades uppenbarelsfest
Trettondagen, som infaller fem dagar efter nyår och tretton dagar efter jul, kallades hos de gamle Epifaniedagen. Man firade då uppenbarelsfest, och det antas att flertalet gamla stjärnlekar samt en mängd mer eller mindre invecklade ljusseder har sitt ursprung från denna högtid.

Numera har lekandet alltmer koncentrerats till Tjugondag Knut, då granen barrar och man definitivt har börjat tröttna på julmaten. Knutdagen är julgransplundringarnas stora dag — men samtidigt börjar väl dess värre också eftertankens skranka blekhet göra sig påmind. Den gamla ramsan om att "julen varar intill påska" ter sig vid den här tiden föga inspirerande.

På tal om gamla jul- och nyårslekar, så finns det en från mitten av 1700-talet bevarad förteckning på inte mindre än 79 "för midvinterns fester lämpliga lekar". Den är avfattad på vers och lyder inledningsvis så här:

*Julekubben; slå på stubben;
Draga gränja; väga malt;
Meta lakar; skifta makar;
Spänna kråka; väga salt;
Bära vatten; nappa katten;
Låna eld och springa rå;
Tämja stutar; märka trutar;
Sätta rovor; stå i så.*

*Skrämma danskar; draga
handskar;
Smida rart och stänga vägg;
Stå på huva; gå i gruva;
Sticka skomarn; gömma ägg;
Dra till tingen; gömma ringen;
Köpa fisk och svälta räv;*

Ta upp fyrkar; spåna kyrkor;
Draga kavle; sälja väv.

Jullekar stärkte samhörigheten

Jullekarna ger bland mycket annat uttryck åt familje- och släktsamhörigheten. Detsamma gällde den uråldriga seden att doppa i grytan, att strö långhalm på golvet, dela ut julklappar o s v. Man ville känna samhörighetens styrka inför alla tänkbara onda makter i tillvaron.

Julen var ju den tid då solen försvann och grymma gudar, nissar och jordandar drev sitt spel. Kanske skulle man inte återfå solen. Kanske skulle ett evigt mörker sänka sig över jorden. Så trodde man före kristendomens införande och långt därefter, och först så sakteliga vågade man släppa loss en glädje, som inte krävde offer och underdånighet inför alla möjliga dunkla makter och företeelser. Ur kristendom och hedendom föddes de många kompromisser som formade det julfirande vi än i dag — all den förfärliga kommersialiseringen till trots — håller fast vid.

Knut impopulär kung

Men vem var nu slutligen denne Knut, tjugonedagsmannen, som överlevt

alla almanacksrevideringar?

Jo, han hette Knut den helige och besteg Danmarks tron år 1080. Redan i början av sin regeringstid blev han oense med sitt folk. Skåningar och hallänningar hade tidigare brukat sina skogar och allmänningar som betesmarker samt bedrivit fiske i Öresund, men kungen frantog dem dessa rättigheter och ådrog sig därigenom mycket misshag. Det ansågs också att han i allt för hög grad gynnat prästerskapet. Till sist blev han och en bror till honom dödade under ett uppror på Jylland år 1086.

Eftervärlden kom emellertid att se honom med andra ögon än hans samtid. Han blev kanoniserad 1120 och upphöjd till Danmarks skyddshel-

gon. Att han fick högt anseende även i Sverige framgår därav att Knut-dagen här under århundraden firats som helgdag, och när den omsider degraderades till vanlig vardag, förlorade den ändå inte sin betydelse som kalendarrisk färgklick. Den blev julens slutvignett — den dag då alla solvändefröjderna dansades ut.

Emellertid finns det ju en en hel del gott folk som gärna tänjer lite på julfirandet. Lutfisk äts till exempel ofta långt in i februari, och en bit julsylta eller några slevar risgrynsgröt kan ju också gå för sig på "övertid".

Helt galet är det ju däremot att börja äta semlor redan i januari. Den sortens bullar hör sedan gammalt till fettisdagsmatsedeln. ●

JULGRISEN

Novell av SVEN O. BERGKVIST

Det var inte precis något lämpligt väder för gårds- och lösöreauktion. Det skulle ha skett tidigare, helst under sommarn, men då visste ju inte Moster och Morbror att Morbrors ogudaktige bror hade spelat bort sin kåk på kortspel. Morbror stod som borgensman för lånen och nu var det bara att ta skeden i vacker hand, som banktjänstemannen uttryckte det. Banken kunde ju inte vänta och det var ju ingen fara på taket rent mänskligt sett, menade han — "herrsskapet" hade ju blivit i åtnjutande av kasernlägenhet

framme på Bruket.

Bertil tyckte inte heller att det var någon katastrof — Bertil som bodde hos Moster och Morbror och var som fosterpojke hos dem, eftersom hans mor var död och i himlen och fadern hade svikit sin plikt och farit till sjöss. Bertil var less på Socknen. Han hade ju förresten både gått ut skolan och läst för prästen. Han behövde arbete och kontakt med folk och på Bruket skulle han komma närmre världen . . .

Men nog kunde det ha varit bättre auktionsväder! Höstdiset fladdrade

över den torftiga byn med dess grådasliga kåkar och bondställen och över snöfläckiga gården och kullar. Snålblåsten hade frost i nyporna när den kom ilsket farande liksom i osynliga skrindor ur den oroligt skälvande skogen. Kråkorna kraxade och det hördes hundskall nerifrån sjön och isen.

Det började dra ihop sej under låg himmel, men det var skralt med folk när tiden var inne för det första budet. Några grannar med viktigpettern Skoglund i spetsen lunkade omkring på gårdsplanen. En del kvinns gick och fingrade på de utbudna attiraljerna som hade samlats ihop runt farstubron. Det nödvändigaste hade ju skickats i förväg till Bruket, men eftersom de i fortsättningen skulle bo i ett rum och kök så blev det en del över som måste avyttras till högstbjudande: lite möblemang som hade stått i

finkammarn, ett par gamla kistor, lampor, en del porslin, grytor, kastruller och en stekpanna, några dukar, udda tygstycken och klädesplagg och till detta en massa skrot som hade haft plats på vinden och som liknade varken det ena eller det andra.

— Inte mycke att hänga i julgran . . .

Den populäre auktionisten, den store, munvige utroparen Klubb-Pelle från Överbyn, lommade muttrande omkring i sin fårskinnspås och verkade föga intresserad av uppdraget. Han var van vid begivenheter av högre klass. Nu slog han åkarbrador och föreföll närmast irriterad. Som i förbigående halade han flaskan ur fickan. Det gillade inte Moster — det såg man på henne där hon vankade fram och tillbaka i svarta, slitna finkappan och vred sina magra, förtvivalade händer. Egentligen hade hon önskat sej en helt annan auktionist, den snälle predikan-

ten som brukade sköta klubban på missionshuset när det var skörde-, syförenings- och brevauktioner, men här hade hon inget att bestämma: bankpersonerna trodde att en van, erkänd och profan utropare, tillika en med ofta obetalbar tunga, skulle medverka till bättre resultat i kassaskrinet.

— Det har aldrig smakats starkt i mitt hem och då ska det inte ske nu heller, sa Moster men hennes ord var för svaga i vinden som trasade sönder dem och förvandlade dem till ett ynkligt pip.

Hon vädjade till Morbror att ingripa. Skulle han då alltid falla undan för allt och alla? Morbror kliade sej bakom örat och verkade bortkommen i storvästen. Det verkade som om han visste varken ut eller in. Han hade ingen god dag: han skulle aldrig ha skrivit på. Men han tyckte ju synd om sin bror och hans fru som hade svada

för sju. Så underskriften kom dit av bara farten.

— Ska inte spektakle börja någån gång? frågade grannen Skoglund med viktig min.

— Jag vet inte, sa Morbror och visste inte var han skulle göra av sej.

Det kom några fler: slaktarn och hans anhang från Kyrkbyn, en skock ungar, bankherrarna, en och annan utsocknes, ett antal bruksbor och en spekulationsman som hade antikvitetsaffär i självaste Stan.

Äntligen intog Klubb-Pelle sin plats på farstubron och höjde sej över folket tillsammans med en liten blåfrusen skrivare i finöverrock och hatt som tog plats vid ett litet bord med pennan i högsta hugg, enär han skulle anteckna namn och föra siffror.

Klubb-Pelle svepte med ena armen över det blandade utbud som här skulle gå under klubban, samtidigt som han blickade ut över den lilla tappert huttrande allmänheten, men han hittade inte humöret och det ville sej inte riktigt som annars. Han var dock en storbondeauktionernas hejare och okrona konung — nu var det närmast som om han skämdes över det han hade att erbjuda.

— Mycke ska man se innan örona faller av! inledde han och tog på måfå upp en gammal tvinnad brödkorg som höll på att gå upp i limningen. Va ger ni mej för sånt här skrot? frågade han. Kan jag få ett bud? Kan jag lura nån godtrogen så inte mej emot . . .

Det blev i alla fall lite fnitter, en liten ljus öppning i grådunklet, och kanske skulle det arta sej till en hygglig auktion trots allt.

— Tjugufem öre! drog någon till.

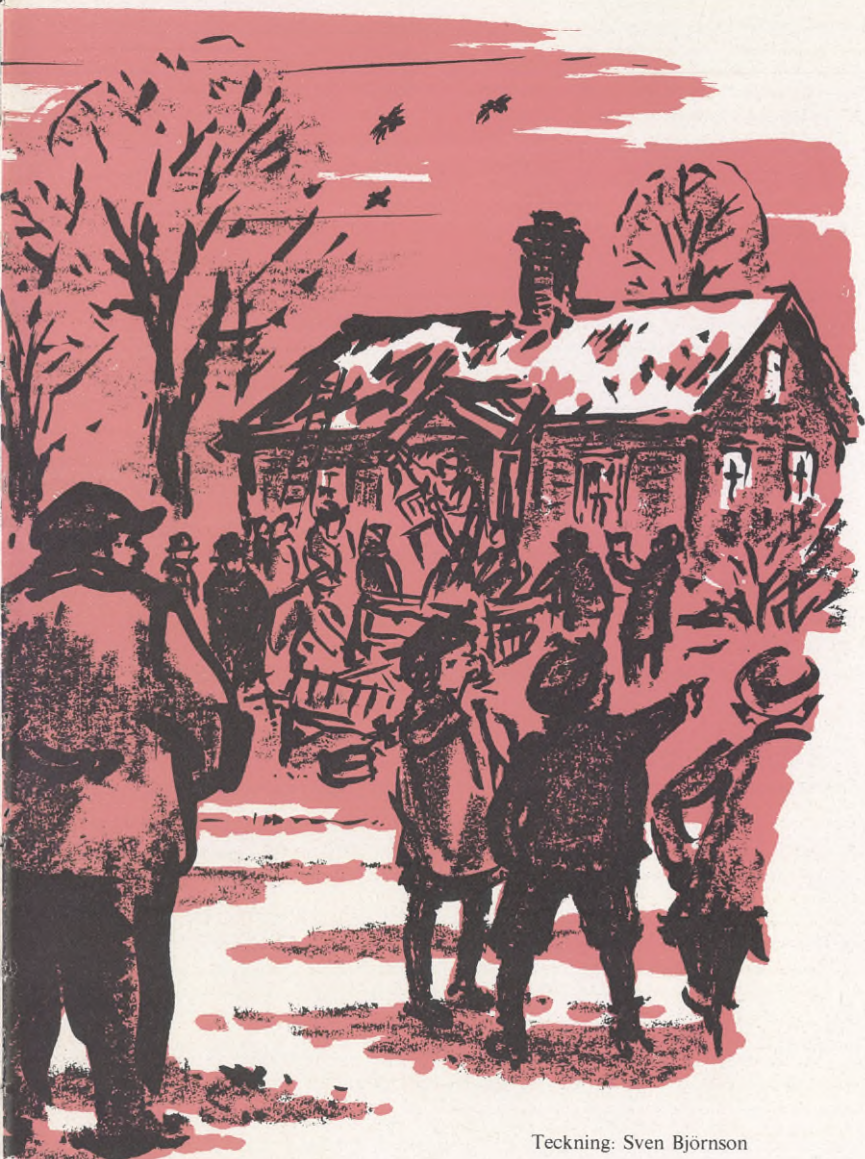
— Tjugufem öre! svarade Klubb-Pelle. Bröfate luras bort för tjugufem öre. Ett, två, tre . . .

Det började ta sej en aning.

— Kommer grisen att auktioneras bort han också? frågade grannen Skoglund plötsligt.

— Svin kan du vara själv, tyckte Klubb-Pelle och övergick till att framvisa en spegel. Sen kan du titta i den här och se efter om du känner igen dej, sa han påpassligt. Finns det nån som är så enfaldig att han ger mej ett bud? Kan vi börja med en hederlig krona?

Men det stoppade upp i budgivningen. Ordet var sagt: grisen! Man begynte mumla sinsemellan: skulle nassen gå under klubban eller inte? Det var som om den själv anade spørsmålet — plötsligt började den skria gällt från uthuset som var kombinerad svinstia och vedbod och skräplo-

Teckning: Sven Björnson

kalitet för allt möjligt.

— Den där rätten skulle man kunna få tyst på i en liten handvändning, sa slaktarn med yrkesstolthet i stämman och gester. Jag har vare här förr . . .

Nu blev det fart på Moster. Först irrade hon omkring som om hon var slagen av galenskap. Hon krävde att auktionen skulle avbrytas, men Klubb-Pelle låtsades inte om henne utan släpade fram sängen till försäljning. Hon skällde ut slaktarn och förklarade att han inte hade något här att göra. Hon försäkrade att hon aldrig skulle anlita honom mer — som han hade burit sej åt sista gången! Han hade inte skjutit grisen som brukligt var utan bara slagit den i nacken med yxan och sedan stuckit kniven i den medan den levde. Han var snål, förstås — passade på att spara en patron! Men det han ägnade sej åt var djurplågeri och ingenting annat.

— Egentligen skulle det anmälas, sa Moster.

— Ni lär inte ska ha nånting emot en skinka framåt jul, sa slaktaren. Med mera.

Moster skyndade vidare och stötte ihop med bankpersonerna.

Hon talade om för dem vad de gick för och varnade dem för att lägga näsorna i blöt.

— Här går ingen nasse unner klubba! slog hon fast en gång för alla. Den ska vi leva på hela vintern!

Bankpersonerna verkade först lite förvirrade och överrumplade. De visste inte riktigt, måste de erkänna; den ene snöt sej diskret medan den andre försiktigt bläddrade i diverse papper för att finna svar och lösning.

— Joo . . . det verkar nog så . . . som om den skulle räknas in, sa den senare och plockade en del ord och benämningar ur handlingarna: gårdsfastighet med tillhörande tomt och byggnad, möblemang, husgeråd, textilier, udda och korta varor, lösa och fasta värden etc.

Så det föreföll som om nassen skulle räknas in . . .

Bankpersonerna var överens.

I och för sej var inte Bertil så engagerad i det här spektaklet. Bara auktionen hade sin gång så fort som möjligt var han nöjd. Han hade bara ett för ögonen: att komma närmare världen.

Men nu kändes det plötsligt som en plikt för honom att ställa upp på Mosters sida.

— Hör grisen till tomten, husgerådet eller till dom korta varorna? frågade han rent ut och i från ton.

Bankpersonerna blev överrumplade. De såg på varann och grunnade.

— Här står nånting om lösa värden, sa den ene.

— Om inte saken hör hemma under *etc.* förstås, sa den andre.

Men de verkade osäkra och smög sej lite undan som om de helst inte ville fördjupa sej i frågan.

— Kom igen en annan gång när ni har satt er in i dom juridiska aspekterna, sa Bertil överlägset. Annars kan ni få med polisen att skaffa . . .

Det var avgörande ord och bankpersonerna dröp av i riktning mot Klubb-Pelle och den egentliga auktionen.

— Tack, Bertil, sa Moster mellan snyftningarna. Jag har alltid förstått att du har nånting i huvu och att du kan språka med herrskapsfolk och pappersmänniskor. Nu kan du leta en låda till nassen som vi kan ta med han i. Han kommer att behövas till vintern . . .

— Ta med han? sa Bertil och var riktigt ledsen över att nu tvingas göra henne besviken. Men det går ju inte.

Hade hon inte fattat ännu? Bertil bestämde sej för att förklara saken för henne en gång för alla: det gick inte för sej att ha gris på Bruket. Det fanns ingen plats. De skulle ju bo i en kasern, i ett rum och kök, och menade hon kanske att de skulle leva tillsammans med grisen i en sådan liten lägenhet? Det var förresten förbjudet av bruksledningen. Så skulle de ha nassen med sej så var det nog bäst att först som sist tala med slaktarn . . .

— Kommer aldrig på fråga! sa Moster envist.

Det började bli lite fart och fläkt över auktionen när nu Klubb-Pelle presenterade sängen och bad om ett rejält bud på den.

— Det har väl hänt både det ena och det andra i den så jag kan inte garantera att fjädrarna håller, sa Klubb-Pelle oblygt och framkallde en hel del fniss, ja, till och med öppna skratt, allt medan Moster stod där och var blodröd i synen av skam och Morbror gick generat bakom knuten och snöt sej.

— Femochfemti, bjöd någon.

— Som sagt . . . jag kan ingenting garantera, sa Klubb-Pelle.

— Sex jämnt, bjöd Skoglund.

— Där hör man en som sätter värde på en god säng, skojade Klubb-Pelle och fick folket med sej mer och mer. Sex bjudet! Ett, två, tre . . .

Jo, det artade sej till auktion i folkets smak, det blev roligare och roligare, ingen tänkte längre på gråhet och

snålblåst, och bankpersonerna var tillfredsställda med att de valt rätt auktionist; Klubb-Pelle förnekade sej aldrig. Det gick som smort och till och med de korta varorna hade en strykande åtgång.

Men så var det detta med grisen och full oreda uppstod. Klubb-Pelle och hans medhjälpare hade uppfattningen att den skulle gå under klubban — den stod upptagen i papperen och Klubb-Pelle lovade under spridda applåder att hålla den i bakbenen under utbudandet. Men Moster ropade på polis och bankpersonerna var tveksamma — det fanns kanske ändå inte underlag i handlingarna för bortropande av löst värde vid liv? Moster fick också medhåll av en och annan rättänkande: naturligtvis var grisen en levande vara som inte kunde auktioneras ut. Bankpersonerna gav upp: de ville inte ha polisen inblandad; udda fick vara jämnt och människan fick behålla griskultingen.

— Men dom kan ju ändå inte ta den levande med sej, invände Skoglund. Bruket har sina bestämmelser.

— Men vi har ju slaktarn på plats, sa någon.

— Ska man slakta en gris som inte är utvuxen? sa Skoglund. Det är ju rena förlusten . . .

Hur det nu än diskuterades bland de inblandade och i den församlade menigheten så fanns det ändå bara en lösning på problemet: nassen måste tagas av daga på stället om den överhuvudtaget skulle komma till användning.

Moster fick lov att ge sej. Och nu klev slaktarn fram som på beställning. Hans långa kniv dinglade som vanligt i hölstret och det visade sej dessutom att han hade en liten handyxa innanför skinntröjan.

— Utan det här är man inte klädd, sa han och vände snuset under överläppen med vig tunga. Man vet aldrig — rätt som det är så behövs man. Dom säger nog inte nej till lite fläskmat frampå vintern.

När slaktarn och hans kumpaner glatt småspråkande drog ner mot svinstian fick Morbror och Bertil stödja Moster och hjälpa henne att komma bakom knuten, där hon hulkande lutade ansiktet i sina skälvande händer. Klubb-Pelles utbud blandades med budgivning, fnitter och skratt och kallblåstens vinande.

— Det är snart över, sa Bertil tröstande till Moster. Och snart är man närmare världen, tänkte han och kände en varm ilning inombords. ●

HUSLÄKAREN

Populär medicinsk rådgifvare
för friska och sjuka
Af
LUDVIG HOPF,
Med. D., praktiserande läkare
1883

TUBERKULOS, mera bekant under namnet *bröstlidande* eller *lungdot*, är en sjukdom i lungorna och andra inre organ, bestående i en nybildning i dessa af små, hirsornstora knutor (tuberkler), de der utgöras af massvis hopade celler och kärnor och längre fram sönderfalla i en ostlik massa. I långliga tider var man fullkomligt obekant med orsakerna till denna tuberkelbildning, som är en af mensklighetens vanligaste och tillika farligaste sjukdomar, hvilken vållar i genomsnitt en *sjudedel* af alla dödsfall. Man härledde den från en dålig beskaffenhet hos blodet, man talade om dålig näring, svag konstitution och ärftlighet såsom orsaken till tuberkulosen, men alla dessa omständigheter betinga blott *anlag* för denna sjukdom och långt ifrån alla svaga personer, som lefva under mindre goda förhållanden med afseende på födan eller härstamma från tuberkulösa föräldrar angripas sjelfva af tuberkulos. För att blifva tuberkulos, måste man nödvändigt blifva smittad af det i tuberkelknutorna och tuberkelväret befintliga, egendomliga tuberkelgiftet. Redan år 1865 lyckades den franska läkaren *Villemin* att genom inympning af tuberkulösa upphostningar framkalla tuberkulos hos djur. Ytterligare försök af tyska läkare (*Cohnheim*, *Waldenburg* m. fl.), anställda på kani- ner, hundar och svin, bekräftade fullkomligt tuberkulosens smittkraft, men

ännu visste man dock icke, om det var de i upphostningen inneslutna cellerna eller en af dessa oafhändig kropp, som innehöll tuberkelgiftet. Denna fråga har först på den allra senaste tiden blifvit löst af den ansedde tyske läkaren och naturforskaren *Robert Koch*, hvilken fullständigt lyckats uppvisa tillvaron af särskilda *tuberkelbakterier* o: sjelfständigt sig utvecklande svampkroppar, som äfven på konstlad väg kunna bringas till att framträda. Vid de "odlingsförsök", han med detta mål för ögonen företagit, har han såsom närande jordmän begagnat blodvätskan (serum) af ox- och fårblod, hvilken han på ett egendomligt sätt preparerat, tills den bildat ett gult, genomskinligt, fast gelé. På detta anbragtes derefter de tuberkulösa substanserna och efter en vecka visade sig på gelén små fjällika punkter, hvilka under mikroskopet tydligt sågos bestå af ytterst små, *stafformiga bakterier* (*baciller*). Genom fortsatt odling lyckades han få dessa bakterier framställda i rent tillstånd, och då han derpå *inympade* dem på djur, blefvo dessa djur utan undantag tuberkulösa. Resultatet af dessa ytterst viktiga undersökningar har sålunda blifvit, att de i *de tuberkulösa produkterna funna bakterier* icke blott ledsaga den tuberkulösa processen, utan äro orsakerna till denna, och att vi sålunda i *bakterierna hafva framför oss just det egentliga tuberkelgiftet*.

Koch antager likaledes i följd af anställda, noggranna undersökningar, att hornboskapens *perlsjuka* är identisk med tuberkulosen. Hos djur, som varit behäftade med denna sjukdom, påträffar man såväl i lungorna som i lungsäcken och på bukhinnan utvändigt fastare; inuti mjuka knutor från en ärtas till en hasselnöts storlek, de der innehålla samma slags bakterier, som förefinnas i människans tuberkler. Fodrar man andra djur med köttet och de omtalade knutorna af perlsjuka nötkreatur, få dessa djur tuberkler i lungorna, ja svin, som blefvo fodrade med mjölk af perlsjuka kor, fingo till och med svullnader i halslymfkörtlarne och visade sig efter fyra månaders förlopp lida af allmän tuberkulos.

Är sålunda tuberkulosens egenskap af smittsjukdom till fullo ådagalagd, så är dermed dock ingalunda utesluten möjligheten af att mottagligheten för smittan kan genom särskilda omständigheter uppstegras. Bland handtverkare äro de särskildt mottagliga för tuberkulos, hvilka måste upphålla sig i dammfylld luft och derfore lätt ådraga sig katarrher i luftvägarne, såsom t. ex. stenhuggare, cigarrmakare, filhuggare, väfvere, arbetare på bomullsfabriker m. fl. Af denna säregna mottaglighet hos utöfvarne af enstaka handtverk följer, att det manliga könet mest hemsökes af tuberkelsjukdomen, och det särskildt i den kraftfulla åldern från tjugo till fyrtio år, om också i det stora

hela taget ingen ålder och intetdera könet äro förskonade från mottaglighet för denna sjukdom.

Cohnheim fann vid sina försök på kaniner, att sjukdomen vanligen kom till utbrott 28 dagar efter inympningen. Hos människan tager sjukdomen antingen ett hastigt, ofta stormande förlopp inom några veckor, dervid de talrikt öfver lungor, lung-säck, lever, njurar, mjelte och hjernhinnor utbredda tuberkelerna icke sönderbrista, och den sjuke dör af den svåra febern eller af hjertförlamning, eller också förlöper tuberkulosen långsamt, kroniskt. Mången gång inledes den genom en eller flera *blodspottningar*; i andra fall föregås den af en *hårdnackad katarrh*, men städse äro *feber, starka svettningar om nätterna* och *afmagring* de första misstänkta tecknen till en börjande *tuberkelaflagring*. Denna eger merendels först rum i lungspetsarne, med förkärlek den venstra, och först senare i de öfriga partierna af lungan, såväl som i andra organ (strup- och tarmslemhinnan). Då tuberkelerna på grund af brist på blodkärl icke äro lifskraftiga nybildningar, sönderfalla dess celler på det sätt, att först i deras inre en uppmjukning inträder, hvarefter de uppmjukade delarne sedermera bilda en ostliknande, smulig massa, och genom

sammanflytandet af sådana ostlika tuberkler, likasom genom sönderdelningen af de närmast omgifvande partierna af sjelfva lungväfnaden uppstå de beryktade *tuberkelhåligheterna* (kavernerna). Dessa äro antingen slutna eller, om en luftrösgren inmyrnar i dem, öppna och afsöndra då det i upphostningen befintliga *tuberkelväret*. Upphostningen är till en början slemmig, sedermera en blandning af slem och var; slutligen och såsom säkra tecken på en hålbildning i lungorna upphostas rundaktigt formade, grå massor, hvilka långsamt sjunka i ett glas vatten. Under det detta försiggår i lungorna, afmagrar den sjuke på grund af febern, nattsvetten, rubbningarne i matsmältningsorganen och de genom tuberkelbildningen i tarmkanalen inträdande diarrhéerna allt mer och mer, så ätt särskildt de insjunkna partierna öfver och under nyckelbenen under den allmänna afmagringen falla alltmer i ögonen. Sålunda kan det för enstaka sjuka fortgå flera månader, ja med ett och annat afbrott till och med år, innan döden slutligen inträder; men hos andra kan sjukdomen plötsligen taga ett hastigt förlopp med hög feber (*galopperande lungrot*) eller lifvet plötsigt utsläckas genom en häftig lungblödning. *Tillfrisknande* är i denna sjukdom blott i

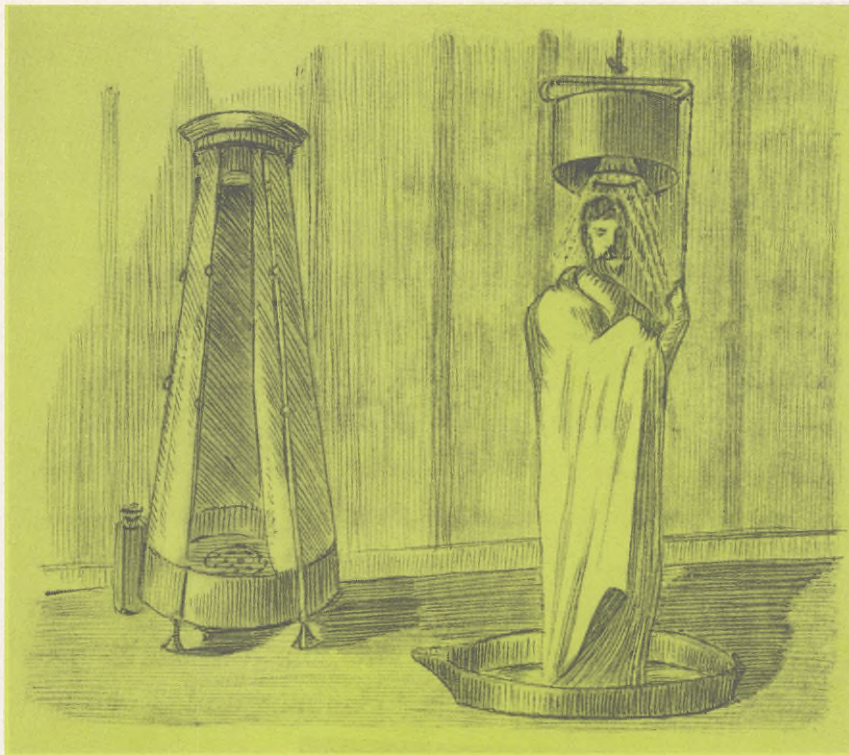
de allra sällsyntaste fall att förvänta och torde blott då anses för säker, när *kroppsvigten tilltager* flera skålpund på en kortare period och detta tilltagande visar sig stabilt.

Förebyggande af sjukdomen, dess behandling m. m. Tuberkulosen är människans arffiene, och det är derföre icke att undra öfver, att en oändlig mängd medel från de äldsta tider lofprisats och användts för att bekämpa den obevekliga sjukdomen. I främsta rummet måste det förnuftigtvis anses såsom det önskvärdaste att så vidt möjligt är *taga sig tillvara* för sjukdomen. I betraktande af det tuberkulösa anlagets obestridliga ärftlighet har det gällt och gäller ännu såsom ändamålsenligt att *bestämdt afråda äktenskap mellan medlemmar af sådana familjer*, som äro behäftade med stor mottaglighet för tuberkulos och att från första stund *egna barn af sådana äktenskap en särdeles omsorgsfull vård* med hänsigt till kroppens näring och stärkande.

Har modern till sådana barn anlag för tuberkulos eller lider hon redan af denna sjukdom, *bör hon icke sjelf amma* sitt barn, utan antingen en amma anskaffas eller barnet uppfödas med komjolk. Längre fram sökte man *stärka dessa barns svaga kropp* med riklig föda af kött o. d. *obegränsad vistelse i fria luften och dagliga kalla tvagningar af öfverkroppen*. På detta sätt söke man, såvidt möjligt är, dämpa lungslemhinnans retlighet.

Uppträda det oakadt längre fram *katarrher*, bör man söka, såvidt möjligt är, förkorta dessas förlopp genom den omsorgsfullaste behandling.

Alla dessa försigtighetsmått stå dock i vikt betydligt efter dem, som äro en följd af upptäckten att tuberkulosen är faktiskt smittosam. Sedan man nu lyckats utforska den verkliga naturen hos denna nyckfulla sjukdom, måste det gälla såsom en första grundregel *att man inskränker umgänget med tuberkulösa personer till det allra nödvändigaste, att man antingen intager sådana sjuka på ett lazarett eller håller dem afsöndrade för sig sjelfva i hemmet och desinficierar deras upphostning med passande medel* (upplösning af karbolsyra, salicylsyra, benzoesyrdt natron, kreosotvatten). Det gifves nemligen talrika exempel på

Ett viktigt medel emot bröstlidande hafva vi slutigen i användandet af kallt vatten, antingen såsom strål- eller ännu hellre såsom regndusch.

att den ena medlemmen efter den andra af en familj blifvit smittad af tuberkulos på grund af det på golfvet eller i spottlådan oafbrutet sig samlade spottet, som genom försumlighet eller vårdslöshet icke borttages eller desinficieras.

Sedan nu tuberkulosens smittosamhet blifvit uppvisad, måste den sjukdom hos hornboskapen, som benämnes *perlsjuka* och som i så mycket öfverensstämmer med tuberkulosen, anses lika farlig för människan. *Deraf följer, att man noggrant bör öfvervaka perlsjuka djur och att försäljningen såväl af deras kött som af deras mjölk måste betecknas såsom högst farlig.* Föräldrar böra derföre göra sig noggrant underrättade, huruvida icke den mjölk, de gifva sina barn, stannar från en perlsjuk ko, hvars sjukdom ju kan af hvarje bonde lätt igenkännas af djurets afmagrande och af dess hosta; i alla händelser bör mjölken, om något spår af misstanke i denna rigtning förefinnas, kokas, innan den förtäres. Den gamla slentrianen, att köttet af till och med i hög grad perlsjuka kor kan förtäras utan någon som helst betänklighet, bör en gång för alla utrotas.

Har nu en person faktiskt blifvit

angripen af tuberkulos, saknar gemenskapen en mindre bemedlad tillfälle att, såsom rikt folk kan göra och dessbättre äfven med en viss framgång gör, begifva sig till främmande länder, till sydligare klimat eller kurorter i bergstrakter, för att der söka lindring och möjligen bot för sitt onda, men dock gifves det äfven i hemmet åtskilliga medel för att skaffa de stackars bröstlidande åtminstone någon lindring. Särskildt träder dervid den så kallade *hygieniska behandlingen*, som går ut på att ställa den sjuke under så goda livsvilkor som möjligt allra mest i förgrunden, och detta kan icke nog ofta upprepas för de många, hvilka i förekommande fall villigt bära de offer, apoteket kräfver, men blott nödigt företaga sådana förändringar i sina lefnadsvanor som sjukdomen fordrar. Först och främst må vi då begära *ren och frisk luft*. "Likasom dålig luft", säger en dansk läkare, dr *Lehmann*, som utgifvit ett arbete angående lungsot, "är en af hufvudorsakerna till lungsot, så är *ren och frisk luft* ett af de verksamaste medlen till att förebygga sjukdomens utveckling och hejda dess framsteg, när den redan är för handen. Särskildt i förening med

en efter kroppens krafter afpassad kroppsrörelse är den friska luften ett af de bästa medlen till att främja alla kroppens funktioner: stärka nervsystemet, öka matlusten, befodra matsmältningen, göra andedrägten och blodets kretslopp lifligare och derigenom förbättra blodbildningen och hela kroppens näring, och *dagligt vistande i fria luften* utgör derföre ett af hufvudmedlen mot lungsot. Den, som vill undgå denna sjukdom, bör följaktligen icke föra ett stillasittande lif i dålig luft, utan tvärtom färdas så mycket ute, som hans förhållanden på något sätt tillåta honom." Af lika stor vikt är det dernäst att sörja för *god luft i bostaden*, något som dessvärre så ofta försummas, oaktadt, som vi redan förut framhållit, till och med den fattigaste kan åtminstone till en viss grad skaffa sig detta goda. Den sjuka lungan kan blott upptaga en ringa mängd luft och det är derföre nödvändigt, att denna blir så god som möjligt; å andra sidan tillför lungan den omgivande luften så många orena beståndsdelar, att det är ytterst viktigt, att dessa bortföras och ersätts af frisk luft. *Om sommaren bör man derföre alltid lefva för öppna fönster och om vintern flera gånger om dagen förnya luften i rummet.* Nödsakas man sofva i små rum, kan den sjuke, om han försigtigt vänjer sig dervid under den varma årstiden, en stor del af året *om natten* hafva ett af *de öfversta fönstren* mer eller mindre öppet antingen i sofrummet eller åtminstone i det angränsande rummet. *Temperaturen i den sjukens rum* bör vara medelmåttigt hög, helst 13—15° R. Hvad *klädedrägten* angår, äro en lätt, yllen tröja och yllna underbenkläder att rekommendera. Alltför tung inpackning framkallar utmattning, svett och dymedelst lätt förkylning. *Lehmann* säger vidare: "*Ytterhalsdukar* äro i regeln att förkasta och blott att tillråda, i händelse struphufvudet är lidande. Detta är också det enda fall, då bruket af *respirator* är att rekommendera; detta apparat, som annars i alltför hög grad hindrar andedrägten, kan allra bäst ersättas, derigenom att man andas genom näsan, dervid luften både uppvärms och renas från det deri inneslutna dammet. Särskild omsorg bör användas på att alltid hålla fötterna varma och torra genom tjocka sulor eller galoscher."

Ett viktigt medel emot bröstlidande

Vinter-ligghall på Hessleby Sanatorium.

hafva vi slutligen i användandet af *kallt vatten*, antingen såsom strål- eller ännu hellre såsom *regndusch*, hvilken bör vara kortvarig (1/6—1/2 minut), men kraftig eller i brist derpå öfver-sköljningar med kallt vatten, *kalla tvagningar* eller *afrifningar* med ett groft lakan, som doppas i vatten på 12—15° R., utvridas dugtigt och svepas tätt omkring kroppen, som derpå gnides dugtigt af en medhjelpare, till dess man känner sig varm. Efter denna såväl som alla ofvan nämnda badformer, hvilka måhända bäst användas om morgonen, bör vederbörande *gnidas (frotteras) starkt med ett torrt lakan*, som kastas kring kroppen såsom en kappa och efter påklädningen, i händelse väderlek och krafter det tillåta, *taga sig en promenad*, i motsatt fall åter *lägga sig till sängs* omkring 20 minuter, dock utan att komma i svettning. Detta förfaringsätt kan icke nog anbefallas, då många personer efter ett kallt bad sitta stilla, hvilket är absolut förkastligt. Användandet af dessa kalla bad bör naturligtvis ske med en viss försigtighet och kan icke tillrådas mycket svaga personer.

En passande kroppsrörelse, helst i fria luften, är af stor betydelse; dock bör man rätta sig efter den sjukets tillstånd, om det kan tillrådas honom att *rida, gymnastisera* o. s. v. *Dans* bör under alla omständigheter *absolut förbjudas*. I många fall kan med fördel

användas metodisk *lunggymnastik (andedrägtsöfningar)*, hvars utförande af Lehmann beskrifves sålunda: "Lunggymnastik företages 2—3 gånger om dagen för öppet fönster eller åtminstone i ett väl ventileradt rum; den utföres bäst genom att i stående ställning med armarne upplyfta och händerna sammanknäppta om bakhuvudet, göra en rad *djupa* in- och utandningar, stigande i antal från 20—60 hvarje gång. Verkan förökas ytterligare, om man efter hvarje inandning håller andedrägten tillbaka så länge man kan och derpå andas ut med en hastig stöt . . . På samma sätt verka de *Waldenburgska* transportabla *pneumatiska apparaterna*, hvilka kunna betraktas såsom hjälpmedel till genomförandet af en regelbunden lunggymnastik." Hvad slutligen hela den sjukets *lefnadssätt* angår, bör detta vara stillsamt och regelbundet; han bör gå till sängs i god tid och sofva tillräckligt länge; han bör *icke hängifva sig åt bullrande nöjen*, utan söka upplifva och forströ sitt sinne på ett sundt och naturligt sätt.

Tidigare, innan man kände tuberkulosens smittosamma natur, inskränkte man sin behandling af densamma till hufvudsakligen trenne synpunkter: man sökte förminska hostan, dämpa febern och höja näringen. *Emot hostan* använda läkarne stillande medel och sådana hvilka, såsom t. ex. *seltersvattnen*, blandadt med lika volum varm

mjölk, göra upphostningarne mera flytande och lättare att få upp. *Emot febern* användas chinin, digitalis och andra medel i förening med *kalla tvagningar*, hvilka i synnerhet lemna god hjälp mot den mattande *nattsvetten*. *Afmagringen* bekämpar man med sådana näringsmedel, som äro rika på ägghviteämnen, såsom *mjölk, kött* och *ägg*, omväxlande med mjöl- eller grynrätter och andra ämnen, som tjena såsom bränslematerial för den sjukligt stegrade värmeproduktionen. särskildt *fettämnen*, såsom t. ex. *lefvertran*. Derjente tillåtes det att dricka *vin* eller godt *öl*, alldenstund dessa drycker, likasom alla af spirituös art, göra kroppens ämnesomsättning långsamare och dymedelst förhindra en alldeles för hastig aftäring.

Hvad som bör användas i ett af de svåraste fall, som kunna under sjukdomen inträda, nemligen en *lungblödning*, skall längre fram närmare omtalas.

Att man vid sidan af behandlingen af de särskilda sjukdomssymptomen af gammalt bemödat sig om att finna säregna (specifika) medel mot tuberkulosen, derpå gifva beteckningen "lungmossa" för en i skogen på träd växande mossart ett exempel. Dock är denna lika litet ett specifikt medel mot tuberkulosen som den dermed beslägtade "islandsmossan", och ännu mindre hjälper den i sympatiböcker rekommenderade anisoljan. — Ett verkligt specifikt medel mot tuberkulos skulle vara ett sådant, som vore i stånd att döda tuberkel-bakterierne i kroppen. Väl har man på allra senaste tiden talat om åtskilliga sådana medel och experiment ha, efter tuberkel-bakteriernas definitiva upptäckt, anställts såväl i England som Tyskland, men ännu kunna de icke sägas hafva gifvit något bestämdt resultat. Att de välbekanta desinficerande ämnena, karabolsyra etc., vid dessa försök spelat en stor roll faller nästan af sig sjelft, och hufvudsvarigheten torde nu ligga i att finna den rätta metoden för användandet af dessa bakteriedödande medel. Vetenskapen, som emellertid i fråga om denna hemska sjukdom numera kan sägas vara kommen på faren väg, skall helt säkert icke förtrötts i sina forskningar efter motgifvet mot sjukdomen, och grundade anledningar finnas, att den inom kort skall äfven härutinnan lyckas. ●

Många blev framstående resenärer utan att strängt taget komma utanför de egna väggarna. Det framgår med önskvärd tydlighet av "Om att resa i sin kammare", hämtad ur Olle Hammarlunds essäsamling "Resan till paradiset". Olle Hammarlund — tyvärr alltför tidigt bortgången för något år sedan — betecknades bland annat som kvick, lärd och tankfull. Ingenting kan vara riktigare.

OM ATT RESA I SIN KAMMARE

Många kom ingenstans.

Drottning Elisabeth sände sina kapten och kapare över haven för att finna nordvästpassagen eller kolonisera El Dorado, guldlandet. Hon lämnade aldrig själv England. Hennes längsta resa var till Bristol. Hon var aldrig i Wales eller Skottland.

Filosofen Kant diskuterade tid och rum och himlar och jord men kom aldrig utanför Königsberg; han älskade kartor och geografier.

Samuel Ödmann blev som präst och skolmästare på Ingarö i Stockholms skärgård en utomordentlig kännare av den svenska djurvärlden, jagade, fiskade, seglade och fick frossa nångång 1770 och gick till sängs; han stannade i säng i mer än fyrtio år, han kom aldrig nännans, utom med en omsorgsfullt

organiserad båttransport till Uppsala, där han blev kyrkoadjunkt och sen professor i teologi och var berömd som "gubben i sängen".

Frans G. Bengtsson behärskade gammalfranska och medeltidsengelska och översatte Rolandsången och Miltons "Det förlorade Paradiset", den senare på elvatusen rader blankvers. Han hade ett oerhört ordförråd men han talade dålig franska samt engelska med kraftig skånsk brytning. Han nosade bara kort på Dresden, Venedig, Paris, London. Han reste i böcker.

Esaias Tegnér var knappast utomlands. Jo, han var i Köpenhamn några korta visiter i mogen ålder och senare i Tyskland, ordinerad att dricka brunn mot sin sjuka. Geijer var i England som ung och älskade sen reseskild-

ringar. Bellman var, på flykt från kreditorer, i Norge en kort gång, sen var han alltid hemma. Thomas Thorild var i England ett intensivt år och kom i blysättningshåkte, hjälptes hem och ville inte ut igen men blev landsförvisad för en uppviglande uppsats och dog i Greifswald.

Egentligen var Linné inte särskilt mycket ute han heller: tre år som ung i Holland, Frankrike och England, samt på snabba civilekonomiska färder fyra somrar i svenska landskap; han höll sig sedan hemma i Uppsala eller i Hammarby och sände ut apostlar istället. Han sa om sin längsta landskapsresa, fem månader i Lappland och runt Bottenviken: "Jag vill icke resa samma väg om jag så bödes 1 000 plåtar."

Uppbördskommissarien Carl Clerck, som blev entomolog av egen lidelse och under magra ekonomiska och tekniska villkor gav ut verk och väckte europeisk uppmärksamhet, var aldrig utomlands, fick aldrig stipendier, ritade själv sina fjärlar och spindlar som stacks i koppar och färglades av medarbetare han själv betalte; en månad före sin död fick han ett lån från Vetenskapsakademien. Linné sa om hans "Icones insectorum rariorum" att makalösare bilder har världen icke skådat, "det är så wackert at det gör godt neder i tærne".

Per Wargentin var Vetenskapsakademins ständige sekreterare under dess storhetstid från 1749 till hans död 1783; han var astronom och hade räknat ut rörelsen hos Jupiters månar, han byggde Stockholms observatorium, han gjorde dödlighetstabeller och livslängdsundersökningar som blev förutsättningen för internationellt försäkringsväsen och grunden för vår befolkningsstatistik; han redigerade akademiens kvartalshandlingar, ledde dess lördagssammanträden och gav ut almanackorna; han brevväxlade med hela den lärda världen utanför Sverige. Han var en väldig uppmuntrare, och han tog Linné som han var, det förmådde inte alla; Linné skrev till honom: när "min Herre en gång quitterar wettenskaperna och werlden, då ramlar visst stenen i grönan dahl. Kungen kan få en armé på benen, och en flotta i hafwet, men aldrig en lika successor med min Herre, under hela sin regering."

Wargentin kom aldrig själv nånstans. Man kan säga att han reste med ställföreträdare. Flera av de utsända apostlarna skulle ha gått under i främmande land utan Wargentins

vänliga hjälp långt utöver hans befogenheter inom akademien.

Generalamiralen Carl August Ehrens värds berömmelse som reskildrare grundas på två intensiva år i Italien och en kortfattad berättelse därom på trettio sidor; dessförinnan hade han varit i Frankrike några studeimånader; långt efteråt gjorde han en fem dagars resa i Skåne och skrev en förtätad rapport på femton sidor; för övrigt höll han sig hemma på Skeppsholmen och i Karlskrona, på sina svärföräldrars Tosterup och på sin egen lantgård Dömostorp.

Resan till Italien gjorde han om, ideligen, i sina brev och i sin kammare. Strindberg bodde på tjugofem olika platser i Stockholm. Dickens bodde på trettiotvå olika platser i London. De var flyttfåglar bägge, liksom Almqvist. Hjalmar Bergman befann sig alltid på väg nånannanstans. H. C. Andersen reste ideligen i fyrtio år.

Hjalmar Söderberg satt halva sitt liv i Köpenhamn och såg över till Sverige. Bo Bergman ville att han skulle komma och hälsa på i Stockholm, det blev aldrig av. Artur Lundkvist har berättat att han träffade Söderberg i Köpenhamn på trettioalet och menade att han som gjort briljanta översättningar av Maupassant och Anatole France, var en kännare av Paris; han ville diskutera stan med honom, ty han tänkte sig dit. Söderberg "log på sitt innebördsrika sätt och avslöjade att han aldrig varit i Paris, aldrig kommit längre än till det avskryvda Berlin". När Anatole France fick nobelpriset ville Svenska Akademien att Söderberg skulle möta honom i Sassnitz som hans ciceron. Söderberg avböjde. Han kunde inte, sa han, tala ett ord franska.

Hasse Zetterström, har hans son berättat, reste aldrig långt; han tog mod till sig en gång och for till Köpenhamn. Genast vid ankomsten gjorde han sig underrättad om returmöjligheterna. Henning Berger ville att han skulle stanna till middag. Zetterström stannade till lunch och tog ett tidigare tåg hem.

Albert Engström, som varit på Island och på Gotska Sandön och gärna spelade rollen av den oförskräckte, for en gång till Amerika. Vid framkomsten till New York vågade han inte gå iland. Han stannade kvar på båten som efter två veckor gick tillbaka till Sverige.

Nå. Zola som skrev om Hallarna i Paris skall enligt en uppgift av Arthur Koestler aldrig ha varit på stället ens

nattetid, han byggde helt på bröderna Goncourts ögonvittnesrapporter. Richard Hughes svarade när han fick beröm för lokalkoloriten i "High wind in Jamaica" att han aldrig varit i Jamaica, "för mycket fakticitet blir en black om foten".

Och så den otrolige Carl August Hagberg: han ägnade elva år av sitt liv som professor i moderna språk i Lund åt det väldiga verket att översätta alla Shakespeares dramer till en svensk form som ännu har glans, med bevingade ord och allt.

Hagberg var aldrig i England.

Ödmann igen: han gick aldrig utomhus efter fyllda fyrtio år. Han kände en sån fasa för luften att han kallsvettades vid själva tanken. Carl Peter Thunberg, som han bytte växter med per brev, tillrådde kalla avrivningar, men Ödmann sa att han en gång låg sex veckor i feber sen han tvättat händerna.

Han hade genom självsyn gjort sig kunnig i botaniken och zoologien och blivit en europeisk auktoritet i ornitologien. Han hade rott ensam från Ingarö in till Skeppsbron i Stockholm för att hämta böcker att läsa i sina ämnen. Nu låg han i sin säng som i en borg, rökte sin pipa, sjukare var han aldrig, och sysslade flitigt och sakkunnigt med psalmrevision och prästutbildning och biblisk naturalhistoria, höll föreläsningar och seminarier och tog emot studenter för tentamina och vänner och bekanta för underrättelser om vad som hände i kringvärlden; han var mycket förveten och höll reda på allt; han hade en stor kommunikativ korrespondens och lånade massvis med böcker ur biblioteken och blev grundlärare om främmande världsdelar.

Den egensinnige herrn blev ett fysiologiskt unikum i sin säng på Svartbäcksgatan 17 i Uppsala. Doktorerna som med olika långt tålmod lyssnade till hans detaljerade självdiagnoser, fann inget remedium mot hans neurasteniska sjuka. En hop snäckor från Medelhavet gjorde honom pigare än deras dekokter.

Det var, sa man, varmt i hans rum "så man kunde steka sill på väggarna". Han låg påklädd på sängen, vars pärlfärgade ryggstycke var nästan svart utom där han tog tag då han reste sig upp. Händerna var smutsiga, han tvättade sig inte, torkade sig bara med varma handdukar; endast fingerspetsarna som tryckte ner tobaken i pipan hade naturlig färg. Han låg med skorna på; sulorna visade, fast de var gamla, inga spår av nötning.

Besökarna har talat om hans ögon.

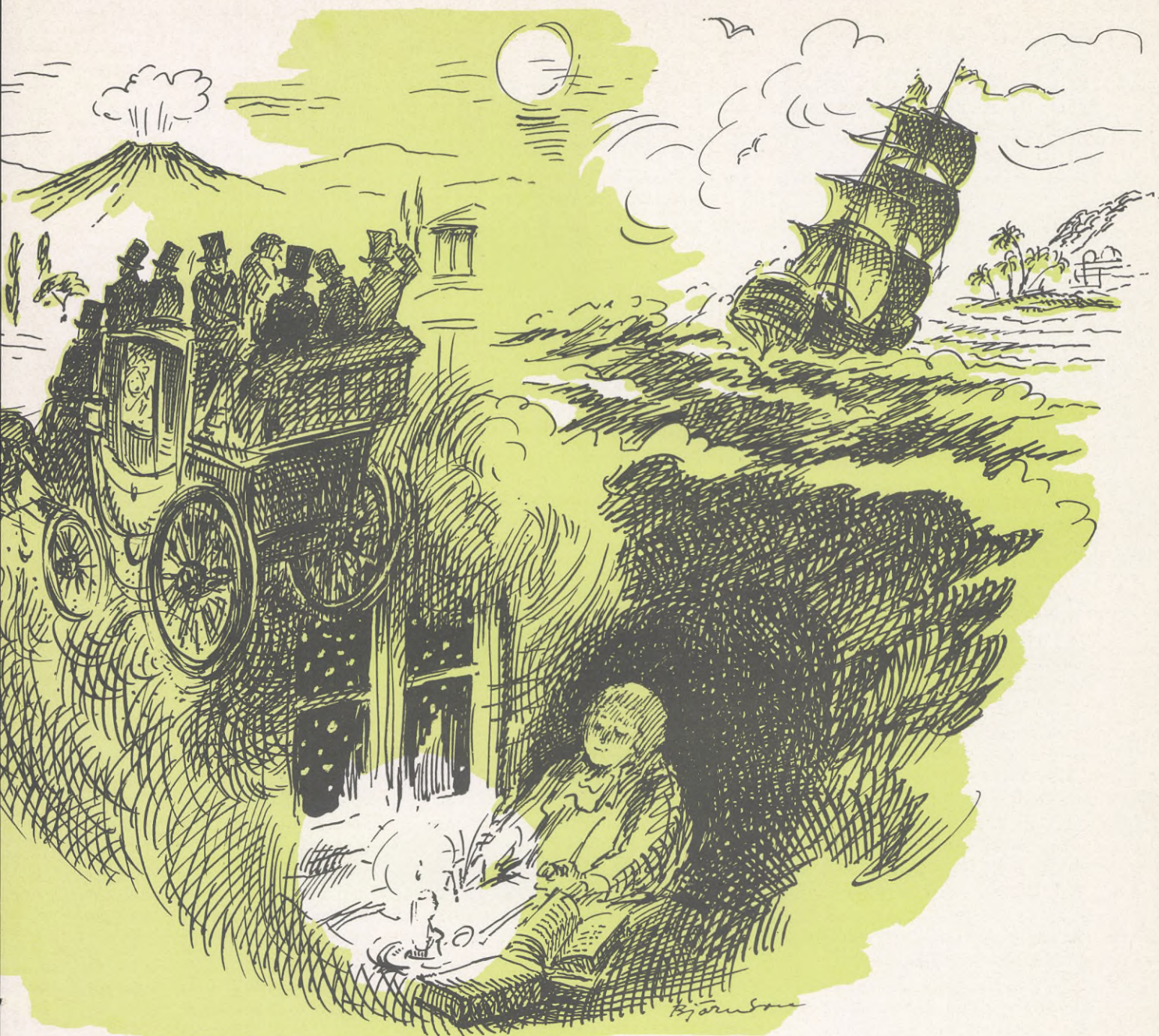
Man kan se dem på Johan Gustaf Sandbergs porträtt: de är väldigt vakna och klara. Där låg hans snille, sa Geijer: i ögat. "I den fria naturen hade han endast levat i sin ungdom. Han tog bilden med sig inom de fyra väggar, som sedan blevo hans yttre värld, så frisk, som hade den varit från gårdagen."

Han låg och såg ut ibland, i röken från pipan och över böckerna han läste eller artikeln han skrev, och kunde nämna i brev att en namngiven professor passerat hans fönster arm i arm med Atterbom: "så kan man förnedra sig", sa han; han tyckte illa om Atterbom.

Han skrev oupphörligt, han var en flitig och ekonomiskt sinnad publicist: recensioner och uppsatser och polemiker, koncist och friskt och ofta muntert, han misstrodde all verbal vidlyfthet, "att skriva tråkigt är ingen konst".

Det han skrev allra mest i sin säng och vann bredast berömmelse för, det var — av allt på jorden — reseskildringar.

Han sa att han såg det som en pedagogisk uppgift, han ville bryta den onyttiga romanläsningen, han tyckte

resebeskrivningar lär mer om människan; egentligen hade han förstås förfärligt roligt.

Han gav ut många, ett fyrtiotal tror man och engelska mest, ty Holberg som han högaktade näst efter Linné, hade lärt honom gilla England.

Cooks resa i Ödmanns snabbfingrade summarium väckte Sparrmans förtrytelse och beska kommentater; den tog vinden ur seglen för hans egna långsamt avancerande volymer.

Ödmanns reseböcker, översättningar och sammandrag och kompilationer, blev köpta och lästa. Geijer var förtjust i dem. Almqvist läste dem glupskt. De kunde vara slarviga ibland, ty det gick fort och de yngre bröderna sattes stundtals att "dra ihop resor". Men de flesta var friska och

kunniga och dessutom ymnigt försedda med hans egna kluriga kommentarer, ty han visste ofta mycket mer än de som reste i hans ställe.

Hans hustru Elisabeth, som väl hade det slitsamt med karlen i säng hela tiden och en dotter som var dövstum, dog ifrån honom 1805. Själv fortsatte sjuklingen envist leva, ständigt skrivande och resande i tobaksröken och sängen, till 1830; han var då åttio.

Han blev invald i Vetenskapsakademien.

En kall februaridag mottog han nordstjärneorden, dock först sedan den lagts till värmning på spiselkranen.

Man kan resa långt hemma. För den som läser finns inga väggar.

Om att leta efter paradiset

Om paradiset kan jag icke tala sanningsenligt, ty jag har aldrig varit där.

Sir John Mandeville (1357)

(Ur inledningen till "Resan till paradiset")

Efterskrift

Käre läsare, älskade läsarinna, om du nu, när du hunnit hit, tycker att det finns fler som rest och som kommit tillbaka eller rest och inte kommit tillbaka eller tänkt resa men inte rest, så har du naturligtvis rätt.

Det hindrar inte mig att sätta punkt, ty helt resfärdig blir man aldrig. Med utomordentliga hälsningar.

Olle Hammarlund

Midvinterbrev

från sommarby

Av RUNE M LINDGREN

Jag har dröjt mig kvar i min sommarby — och vinterbilden här, just nu, är precis så Norrlandsklassisk som den ska vara:

Ljuset från grannkåkarna glimmar milt genom ett virvlande snöfall. Där-bortom ligger granskogen, snötung, mångmila: här gapar inga "föryng-ringsytor" ödsligt och flackt.

Det kvällas, ja det går mot mörkan natt, och allt är stilla och tyst, härinne där vedspisen knastrar och sprakar, och därute, i byn, en vardagskväll om vintern.

*

Nära intill: Vägen som ligger i mörker. Vägen bort. Vägen hem.

Och härinne: Klockan som tickar — och tystnaden.

Det är en kväll då man samlar sina tankar kring det mycket enkla.

Ingen stampar på bron. Nu vilar hela världen.

*

Till sist kom alltså vintern.

Plötsligt en morgon fanns den där.

Men dessförinnan:

Frosten går sockengång. En morgon ligger fälten vitnade.

Dock: ännu en tid förvinter. Långsamma barkmarks dagar, dagar med ett stilla och kallt solljus. Tilltagande kyla. Väntan.

Och höstlig melankoli. En sommar är förbi. Plötsligt på nytt ödsligt och tomt därute. Allt stillnar.

Innan snön kommer.

Snön som bara finns där en morgon. Genom fönstret ser jag:

Det är yrande vitt därute, och det snöar dagen igenom, det mörknar tidigt och snön fortsätter att falla.

Det känns som en befrielse, och det snöar och snöar: Vi går här i högan snö, mitt uppe i ett julkort, mitt uppe i

den klassiska bilden av Norrlandsvintern.

Men naturligtvis Bilden av Norrlandsvintern är inte entydig. Bybilderna ger knappt med än halva sanningen.

Norrlandsvintern är ett kaleidoskop av bilder.

Stadsvintern, industrisamhällets, de många avlägsna järnvägssamhällets snöslaskiga vintrar glimmar också, fruset, fram i det kaleidoskopet.

Julkortsdyll — jomennisst. Men bara styckevis och delat. Det är en julkortsdyll med förhinder.

*

Man kan ju också uppleva Norrlandsvintern som "sönderkramande och förlamande".

John Karlzén — fin om än förbisedd författare, en tid i sitt liv lärare i Lycksele — gjorde det.

Han skrev om Norrlandsvinterns "två tyranniska, oblidkeliga makter: köld och mörker":

"Några timmars grått dagsljus, sedan mörker eller stickande artificiellt ljus, som går illa åt nerverna". — Så beskrev han Norrlandsvintern.

Jag har på känn, skrev han också, att snön inte är bra i längden. Man kan få för mycket av den. Det är, fortsatte han, monotonin i allt detta vita som till sist börjar fila på nervtrådarna. Man sjunker längre och längre ned i ett slags trask. Du kan kalla det för stagnation, evigt stillastående.

Man kan förneka, ja häftigt ifrågasätta hans skildring av Norrlandsvintern — men inte förneka hans upplevelse av — som han säger — "kusligheten i den norrländska vintern".

Han är självfallet inte ensam om den.

Men är det stämningläget, den upplevelsen, något unikt norrländskt?

Vi har det ju, lite till mans, slitsamt med vintern.

*

Ändå, nog kan man, där man tassar sockförsedd på varma golv — allt medan ett virvlande snöfall går fram, över bygd och by — också känna för att skriva en ny hög visa om Norrlandsvintern.

Den har också sina klara, enkla dagar. Den har sina soldagar, då det skimrar och glittrar i snön.

Den har sin midvinterro, sina avlägsna klara stjärnor — att stå en stund i kvällskylan ute på bron och tyst betrakta — sina fint melankoliska eftermiddagar. För allt del, den har också sina blanka och tomma dagar, den flacka trötthetens och mörkerledans upplevelsefattiga och torftiga, smått elegiska dagar. Ändå, visst finns det goda dagar i världen, också i vintervärlden.

Omvänt, fruset vintersinnliga kan vi ju känna oss mitt i sommarn.

*

Det snöar, här i min sommarby — och allt är enkelt och självklart.

Och svårt att beskriva.

Så är också svensk litteratur en sommarlitteratur. Vintermotivet tycks vara långt svårare att hantera än vårens, sommarens, höstens motiv. Jag slår i mina böcker — men var finns den stora vinterskildringen?

Det snöar, och byn ligger där med sina flackande ljus, en by stilla och avsidet, långt borta från världen.

Men ändå mitt i världen.

Och mitt i Norrlandsvintern. ●

Foto: Mark Markefelt

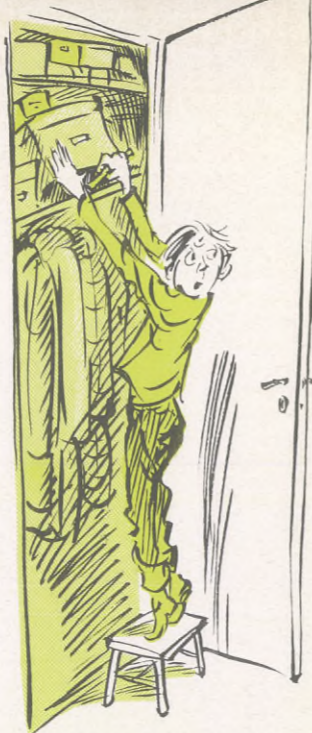

FRÅN A TILL P!

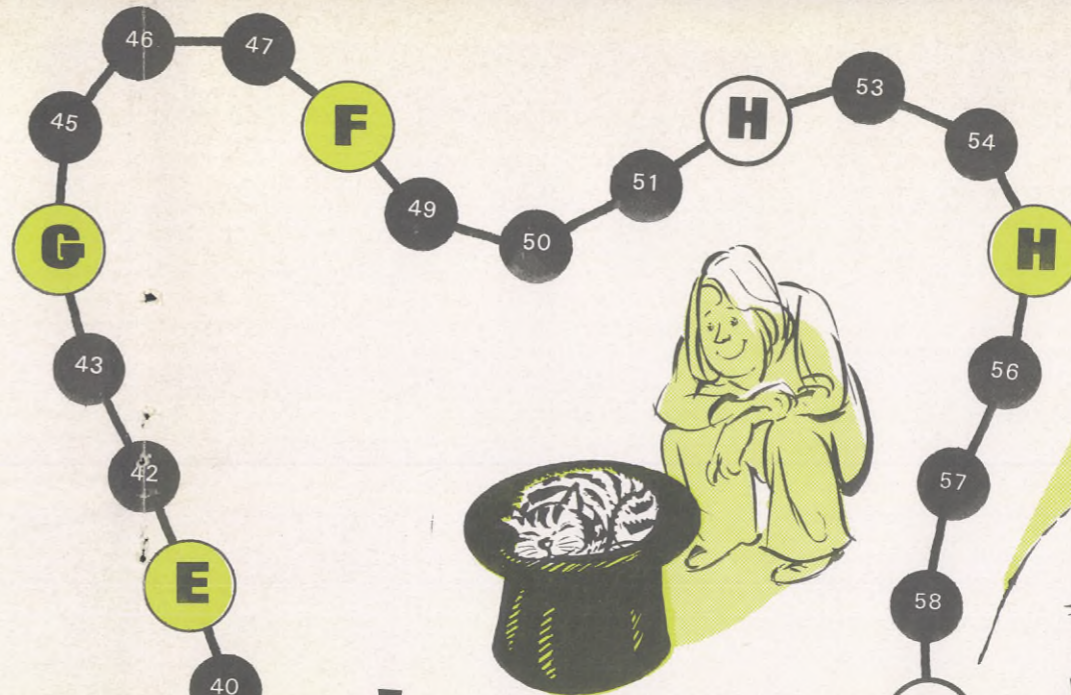
ETT BOKSTAVSSPEL FÖR HELA FAMILJEN

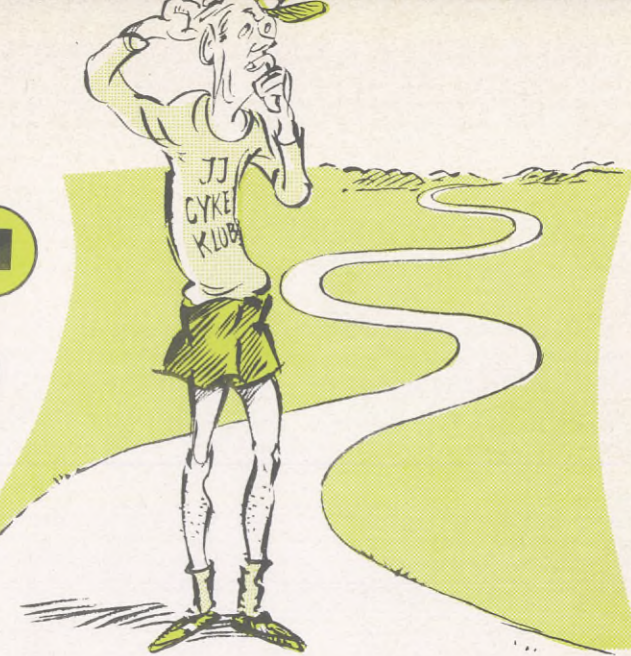
Ann-Katrin Olsson vill gärna sjunga men hon har bitit sig i sin tunga på Ann-Katrin Olssons tunga märker man lätt när hon börjar att sjunga

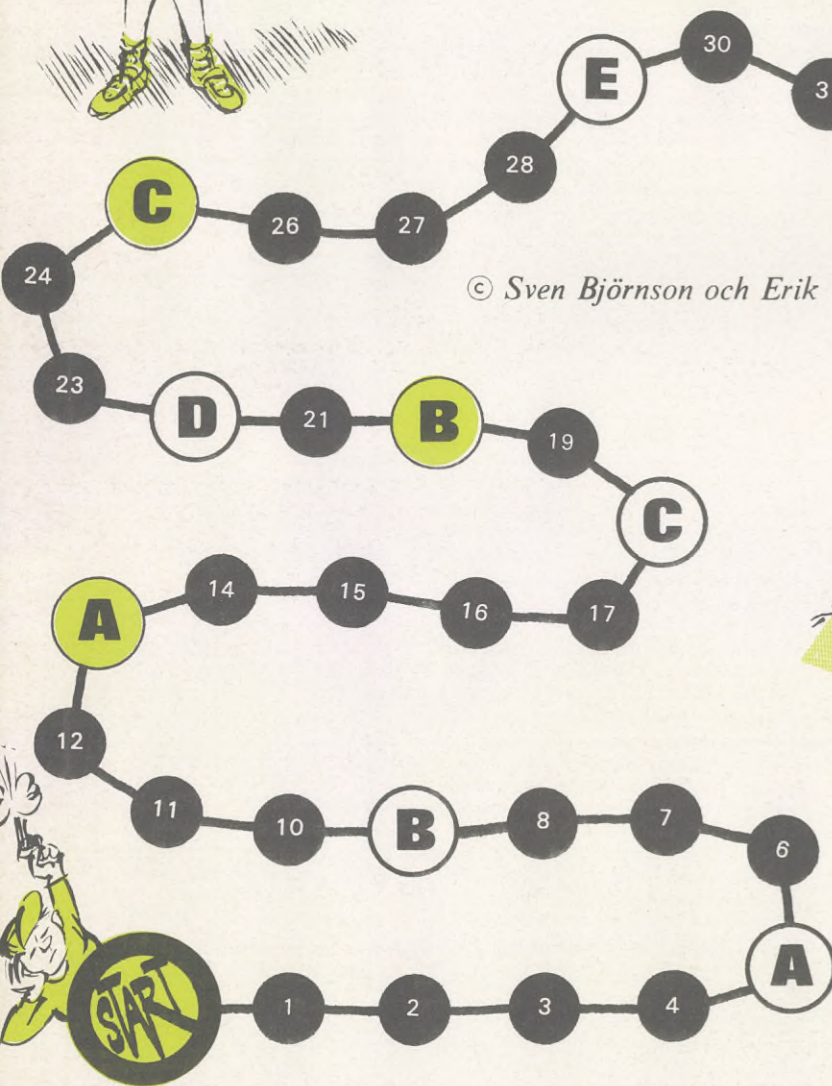
David Carlander hade en pinne den gömde han noga när han var inne det är ju alltid när man är inne som man blir av med sin bästa pinne

Ingegård Svensson, var har du katten? ligger och sover i svarta hatten långt in på natten i styva hatten spinner så hemtrevligt denna katten

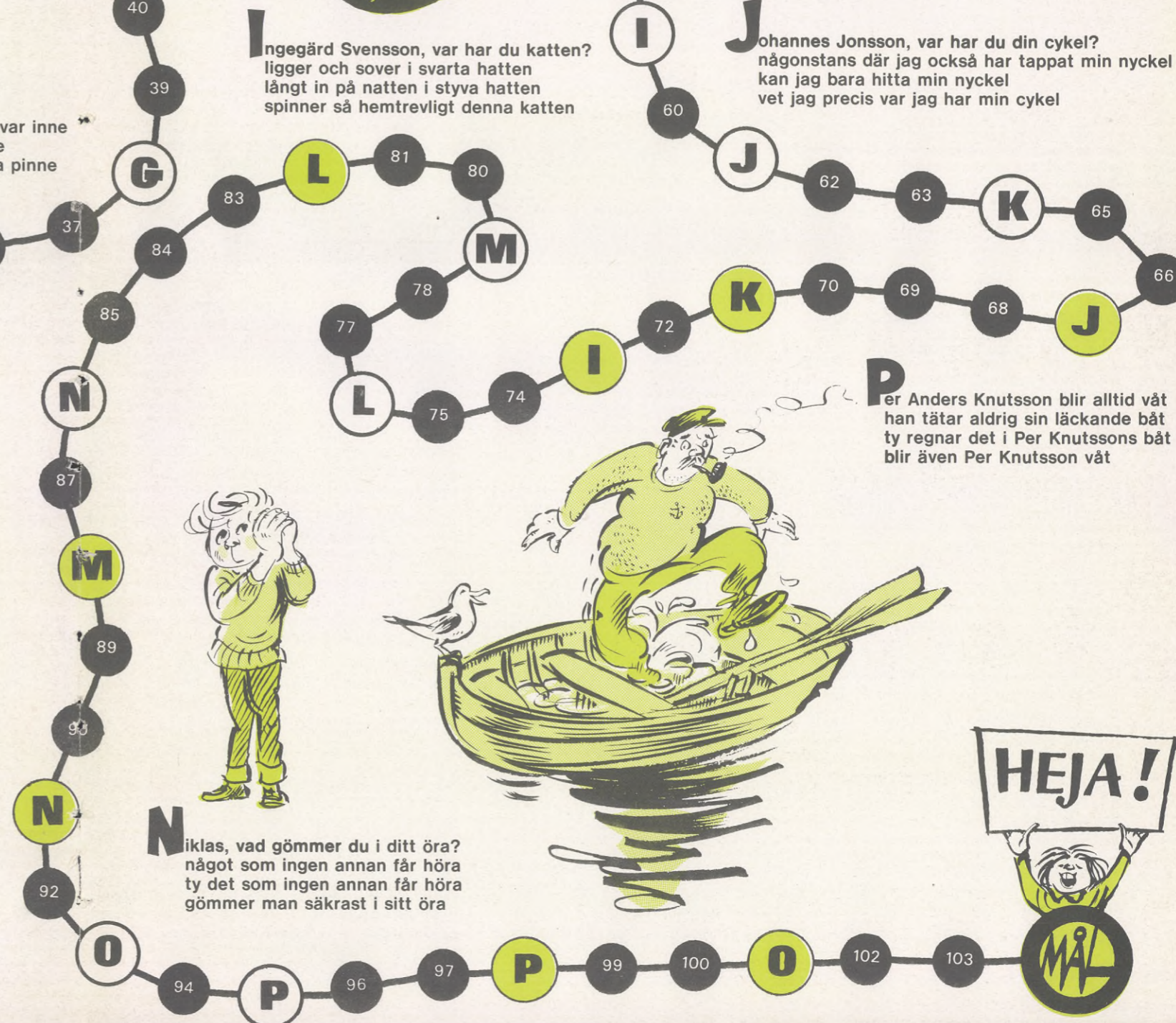
Johannes Jonsson, var har du din cykel? någonstans där jag också har tappat min nyckel kan jag bara hitta min nyckel vet jag precis var jag har min cykel

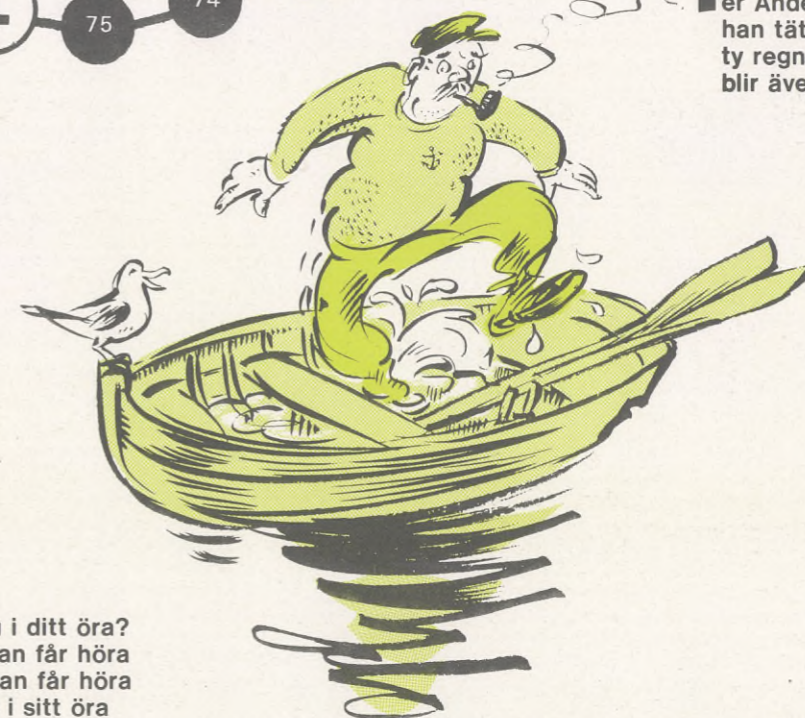
© Sven Björnson och Erik Ransemar

Hjalmar som bodde vid Kinnekulle sov egentligen mer än han skulle men när han sov som han skulle sov också de andra vid Kinnekulle

Niklas, vad gömmer du i ditt öra? något som ingen annan får höra ty det som ingen annan får höra gömmer man säkrast i sitt öra

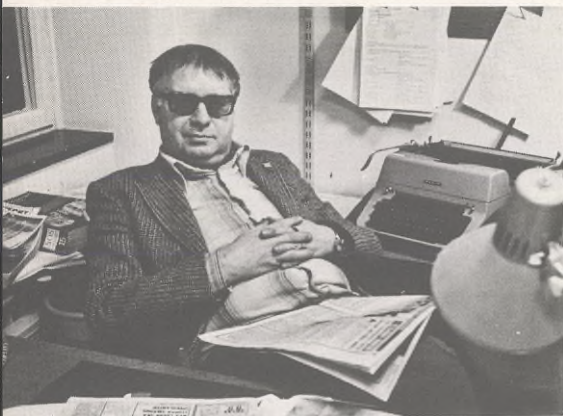

HEJA!

Anvisningar

När du hamnar på en bokstav med svart ring omkring, t ex **A** får du omedelbart gå till motsvarande bokstav på färgplatta t ex **A** och slå ett nytt slag och flytta. Hamnar du på en färgplatta efter ett slag måste du gå tillbaka till motsvarande bokstav med svart ring omkring och du får givetvis då inte slå förrän det är din tur igen.

En skämtare från Göteborg

Uno Myggan Ericson i sitt arbetsrum.

Javisst var jag intresserad. Några dagar senare hade jag dikten i min hand. Och jag fick den där känslan som jag alltid får inför en originalhandling, i all synnerhet när den hänger ihop med den lätta underhållningen, den där känslan av lycka, av stolthet, av närhet.

Dikten är skriven på ett brevpaper tillhörigt Styrso Hafsbad, som betecknas som "Härligt beläget vid hafvet i Göteborgs södra skärgård c:a 50 minuters resa, utan risk för sjögång, från Göteborg med snabbgående första klassens ångare". Säsongen anges vara 25 maj—6 september och brevpaperet innehåller i övrigt fyra bilder från Styrso med bl.a. "Restaurationsbyggnaden, i bakgrunden Turisthotellet".

Och så här gick det till den 19 juni 1915 på Styrso:

Kvinnan som ringde mej hette som flicka Ingrid Wollmers. Hon vistades på Styrso denna sommardag. Vid ett bord i restaurangträdgården satt en ganska voluminös man och skrev. Hon visste att han hette Axel Engdahl, att han var från Göteborg och att han sysslade med teater. Hon gick fram till honom och frågade vad han skrev. Han berättade att han skrev en dikt därför att det snart var midsommar. Dikten var faktiskt redan färdigskriven på brevpaperet. Han gav henne dikten och överst skrev han:

— Till lilla Ingrid Wollmers, eftersom hon frågade hvad jag skref!

Dikten heter "Midsommarlängtan (1915)" och lyder:

*Jag älskar sommarsnö på träna
och gula blommor bland de blå,
och hvita flickor, som förläna
sin charme åt tennisplanens vrå.*

En damröst i telefon från Stockholm säger:

— Jag har nåt som kanske kan intressera dej. Jag är göteborgska från början men jag har bott utomlands och sen i Stockholm. Men jag träffade en gång som flicka Axel Engdahl och jag fick en dikt av honom som han skrev just då. Är du intresserad?

Så börjar UNO MYGGAN ERICSON skildringen av Axel Engdahl, den legendariske göteborgske skämtaren.

*Ett snömoln hälsar jag som seglar
på fästets ljusa ocean;
i hennes öga det sig speglar,
likt i en solig damm en svan.*

*Jag älskar solen, ljusets källa,
som evigt flödar, om än gömd,
hvars skuggor kunna modet fälla
men när mig, när jag tror mig glömd.*

*Allt är så ljuvt. I hjärtat brusar
till tack en lofsångs melodi
för allt det sköna nu oss tjusar
men det finns vemod ock däri.*

*Det suckar djupt i trädets rötter
när kronan vissnar i dess topp
och bonden går på trötta fötter
och bär med ängslig min ett hopp!*

*Jag vill ha tunga, mörka skyar
med manna åt en längtad skörd,
med blix och dunder, täta byar —
en gyllne flod, af ingen störd.*

*Jag vill se lif i alla träna
och blommorna, som solen blekt,
till trots af alla flickor väna
som Solvind alltför länge smekt!*

*Jag skall bli glad när rågnet strömmar
och lärkan tystnat rädd i skyn,
när frukt de bära, bondens drömmar
— jag vill ha sol i bondens syn!*

Detta kanske inte är världens största poesi, dessutom lite motsägelsefylld i dag när ingen sommargäst behöver i onödan längta efter regn. Men det är vad man kallar djupt känd dikt, lite naiv, inifrån kommen och ganska söt. Så skrev Axel Engdahl när han försökte sej som seriös poet — nåja han tog säkerligen inte så allvarligt på det seriösa, därtill var han alltför mycket sällskapsmänniska och realist. Fast jag tycker nog att den som skrivit en visa som "Sommerkvetter" med raderna:

*Nu sjonger foggla på gröna grenar
å bia dia på rosaspenar
å blå ä lofta å sola het
å en ä gla för då att en vet
att då ä sommer
å då ä blommer
uti hvarendaste lita vret . . .*

kan räknas bland de stora dialektpoeterna, kanske i klass med en Gustaf Fröding i den uppenbarelsen eller en Jeremias i Tröstlösa.

Axel Engdahl var göteborgare så in i spisen att man rentav har svårt att tänka sej honom någonannanstans. Hans besök i Stockholm var sporadiska. Hade inte Hasse Z. funnits där hade han antagligen aldrig åkt dit.

Engdahl levde mellan åren 1863 och 1922. Denne den älskade revypappan i Göteborg och den genom sina visor alltid ihågkomne underhållaren ägnade faktiskt bara 18 av sina 59 år professionellt åt underhållning. Dessförinnan var han relativt välbeställd försäkringsman. Men han ägnade all fritid åt att roa människor. Han deltog flitigt i det ordensliv som florerade i Göteborg, speciellt då i vad man kanske kan kalla en medelklass bestående av affärsmän och annat handelns folk. Inget ordensmöte kunde hållas i Göteborg utan att Engdahl skulle hålla tal, oftast på vers. Till dessa föreningar skrev han spex. Han kallade sej Per Saldo, en signatur som han också använde när han skrev sina första revyer. Den första riktigt stora revyn beställdes av teaterkungen Albert Ranft som arrenderade Stora Teatern i Göteborg. Revyn hette "Ännu leva de gamla gudar". Den förtjänar framförallt att ihågkommas därför att en av dess artister var Anders de Wahl, en skådespelare som man har ganska

svårt att tänka sej i revysammanhang. I revyn fanns även Albin Lavén. Denne blev Engdahls meddirektör när de båda övertog Folkteatern i Lorensbergsparken 1904. Sedan blev Engdahl ensam direktör på Folkan och det är från den scenen som han etablerade sej som revykung. Han skrev varje år en sommar- och en nyårsrevy, ibland högg han också till med en höstrevy. Ibland hade han journalisten Fritz Scheel som textmedarbetare. Alltid fanns vid hans sida kapellmästaren Fridolf Lundberg, som också var teaterns ekonomiska handhavare, och som för en eftervärld inte bara är känd för melodier till Engdahl-visor utan även för "Flickorna i Småland".

Vad är det som gör att man bör minnas Axel Engdahl in i vår poptid?

Vad skall jag, som ägnar mitt liv åt sån här forskning, ge för svar?

Lättast är förstås att svara att ingenting var som på Engdahls tid. Göteborg var vänligare. Revyerna var bättre. Skratten var fler. Närheten mellan människor större. Visorna bättre. Melodierna slagkraftigare.

Jag hatar ett sådant svar. Jag tror inte att något var bättre förr. Men en del saker var bra om man ser dem i förhållande till tid och miljö. Och kom i håg att om femtio år, kanske i denna tidning, någon fantast som liknar mej skriver lika entusiastiskt om Kent Andersson och hans göteborgstid.

Axel Engdahls styrka var hans närhet till publiken, till omgivningen. I en tid när man efterlyser folklighet — begreppet är något svårdefinierat och ofta slarvigt utkastat av ungdomar som ställer det som motsats till kommersialism — var Axel Engdahl verkligt folklig. Han levde i en småstad där alla kände alla, ofta över det man kallar klassgränser. Engdahl visste vad man talade om på gator och torg. Han fångade upp dagens samtalsämnen, dagens uttryck. Han omsatte dem till revyscenen men inte bara som en dokumentation utan också med den lyftning som kan göra vardagssnacket till konst. "Yttranden är icke litteratur", sa en gång Gertrude Stein i Paris till den unge Hemingway. Det är så sant som hon sa det. Men yttranden kan bli litteratur om de omhänderhas av en konstnär, en artist.

Axel Engdahls revytid är folklustspelsrevyns förlovade tid. Revyn kommer ur den dramatiska teatern och spelades fram till sekelskiftet av dramatiska artister — se tidigare exempel med Anders de Wahl. Men varietéföretaget 1896 friställde ett antal artister,

Axel Engdahl, stor och väldig, tillsammans med en i vänkretsen, den diminutive urmakaren Lille Håkansson. Fotot är från Jonasons ateljé och fotografen bör ha varit den legendariske göteborgsvitsaren Aron Jonason.

som arbetat på restaurangscenerna. De hade skaffat sej en egen stil, ett direkt närmande till en bullrig publik som de var tvungna att slå knockout på med nära och fräckt utspel. Dessa friställda artister sökte sej till den lättare underhållning som praktiserades på teater-scenerna. Därigenom förändrades revyerna. De blev mera direkta, mera slående. Man fick revyartister av facket för att uttrycka saken enkelt och utan krusiduller.

Hos Engdahl fanns den sortens artister. De talade vårdad göteborgska, de kände sin publik och publiken kände dem. Det blev en kontakt mellan scen och salong, ett samförstånd, som man annars bara finner i studentspeksammanhang. En Zarah Backman, den riviga och roliga, en Ludde Gentzel, den lustige göteborgspråkaren, en Vicke Thorén, den fortpratande ekvilibristen, en Gösta Björkman, den groteske Hisingsbonden som redovisade lantbefolkningens syn på stadsborna, en Rulle Bohman, som blev storvitsaren ihop med Ludde. Ja det är bara några i Engdahl-leden på Folkan.

Engdahls personliga vänlighet var en tillgång. Han kunde inte vara elak. Han tyckte om människor. Det gjorde

att människor tyckte om honom.

Engdahl dog mitt under pågående nyårsrevy 1922. Göteborgsrevyn blev aldrig sej själv igen eftersom Karl Gerhard kom att representera något helt annat. Möjligen kan Kent Andersson i dag vara en sentida Engdahl — detta torde Kent Andersson själv inte tycka om eftersom det ju alltid finns mil efter mil mellan lätt underhållning som är till för underhållningens skull och underhållning som gör anspråk på att vara meningsfull om än publiktillvänd.

Kanske det var tur att Engdahl fick gå bort som han gjorde. En ny tid hade kommit med nya underhållningskrav. Det är självklart att den som under 18 år skriver minst två revyer om året måste upprepa sej själv. En ny publikgeneration kommer som kräver andra tongångar. Ingenting utvecklas snabbare än just underhållningen och det är väl därför som vi som är lite äldre tycker att det som var förr var bättre. Men det är bara ovanan, jag försäkrar. Vi har i alla tider haft den underhållning vi förtjänat och förtjänar.

Sen är det en annan sak att viss underhållning, vissa namn, kan leva vidare. Som till exempel göteborgaren Axel Engdahl.

Sommarhittat

Himlen har tappat ögontröstdropp
och solen smörblomsslant.
Barfota går vi och plockar
här i en skogsängs kant.

Svalan glömde ett silverskri
och vinden en talltoppston.
Tysta vi vandrar och samlar ljud
i sommarron.

Klövern spillde ett doftande stråk.
Svalka vid hemgångsdags
ger åt hettad barfot och hand
groblad och tätel-ax.

Sten Hagliden OM ÅRSTIDER

Målarn och rönnbären

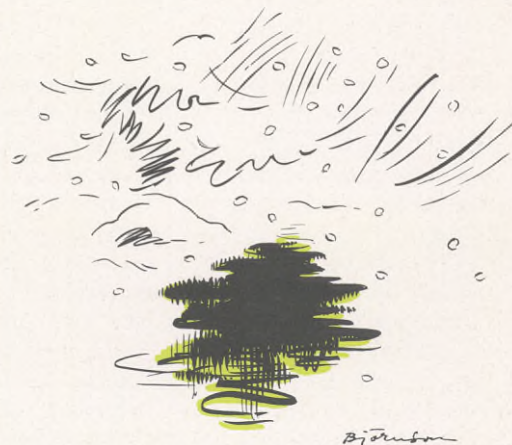
Mitt i jakten på gröna motiv
blir han fylld av ett rött —
rönnbärsklasarnas pillerklungor
klara, friska, ettersura
hela trädkronan översållad.

Målarn på jakt efter gröna motiv
fylls av det här: kan man måla surt?
Börjar vattnas kring hans tänder,
får begär efter tub och pensel
i sina grova, färgiga händer.

Dagar kring den tjugofjärde december

När alla våra ägor snöat in,
åkrarna, ängarna, skogen —
står ändå kalkkällan öppen
kalkkällan från gammal, gammal tid
med ständigt silande vatten,
ytan som isen aldrig binder,
där snöflockarna smälter och förgås.

Mitt i djupaste mörkret
när året snart är till ända
fyllt av plåga och blod,
bräddat av hatet och döden,
då samlas människorna
kring en födelse —
en gåtfull outsinnlighet . . .

Vallpojke glömde fårost i grotta — och därmed skulle roquefortosten ha uppfunnits. Här hemma uppskattas ostar av alla de slag allt mer och mer, inte minst till julen.

UR OSTENS UNDERBARA HISTORIA

Först kom brödet i världen, sedan smöret och därefter osten. Det dröjde alltså rätt länge innan mänskligheten kunde börja njuta den utmärkta kulinariska kombination som kallas ostsmörgås. Både Homeros, Teokritos och Aristoteles talar i sina skrifter en hel del om ostberedning, men ingenting alls om ostsmörgåsar. Det gör däremot i allra högsta grad vår tids husmödrar, kafé- och restaurangägare, näringsexperter och skolbespisningsnämnder o s v.

Finsmakarna talar rätt och slätt om ost. Eller om ost och vin. Somliga vill ha ost med mask i, och för dem har av någon anledning "limburgarn" blivit betraktad som en ostarnas konung.

Till den eventuellt ovetandes tjänst må först som sist omtalas, att limburgerostr är en mjukost, uppkallad efter de belgisk-holländska Limburgprovincerna. Den har rykte om sig att vara dels starkdoftande och starksmakande och dels mer eller mindre maskbemängd. Det första är sant, det andra kan vara både sant och osant. Vilken ost som helst kan råka bli maskbemängd, beroende på var, hur och under vilken tidrymd den lagrats.

Många människor förväxlar tyvärr ost-or med ost-mask. Oret "pyllrar" omkring i osten, så att denna blir marmorerad, porös och läcker. Ostmasken däremot bokstavligen sprattlar. Förresten är den inte en mask utan en larv, kommen ur ostflugans ägg. Den kan bli upp till 8 mm lång, är vit till färgen och avsmalnar mot framändan. Bakdelen är försedd med en liten tvåklaven "gaffel" och mun-

nen ser ut som en liten snabel. Ibland böjer sig larven runt och hakar upp "snabeln" i "gaffeln", så att hela kroppen ser ut som en uppstående ring. När den "hakar av" slår kroppen mot underlaget, och därigenom kan upp till decimeterhöga hopp åstadkommas.

I våra dagar har osttillverkningen blivit alltmer mekaniserad. Förr ystades det i praktiskt taget varenda bondgård och torpstuga. För att inte tala om alla de ostar som gjordes i fäbodarna.

Sverige hör till de länder som nått längst i fråga om mekanisering. I Holland, Frankrike, Italien, Grekland och andra sydligare länder förekommer vid sidan av den storindustriella tillverkningen ännu handystning i betydande omfattning. I vissa trakter av Holland finns det ännu tusentals husmödrar som dagligdags året om kokar sin gouda-ost, och på plåtarna i de franska Jurabergen ser man massor av små kyffiga ysterier, där mjölken värms upp över öppen eld av en svartmuskig fransman eller hans madame och ger till resultat den läckra gruyèreosten.

Även i de schweiziska bergsbyarna görs fortfarande ost — mest emmentaler — i små idylliska ysterier. Likadant arbetas det uppe i Pyrenéerna, både på den franska och spanska sidan, samt i Portugal.

I samtliga latinska länder tillverkas det väldiga mängder ost, men Frankrike har det utan jämförelse rikhaltigaste sortimentet att bjuda på. Ja, Frankrike är kort och gott ett ostpara-

dis. En ny ostsart varje dag under hela året kan den verkliga gourmeten äta om han vill och har råd.

Det gamla Gallien var redan på Caesars och Neros tid beryktat för sina mejeriprodukter, och det berättas att invånarna i Rom var alldeles speciellt förtjusta i gallisk ost. Det påstås förresten att den världsberömda roquefortosten existerade redan för tvåtusen år sedan.

Men så är också denna märkliga produkt omtalad i massor av sagor, sägner och sånger. I en av sägnerna talas det om en vallpojke, som blev överraskad av ett åskväder och tvingades söka skydd i en grotta. Där var beckmörkt och han var mycket rädd och glömde därför att äta upp sin matsäck, som bestod av kött, bröd och fårost. Ja, han inte bara glömde att äta upp den, han glömde också kvar den i

grottan, och när han en tid efteråt på nytt besökte platsen fann han att brödet blivit torrt och köttet ruttet. Osten däremot föreföll märkvärdigt väl bibehållen; det var bara det att den antagit en egendomlig grönaktig färg.

Pojken tog osten med sig hem och visade upp den. Hans föräldrar och några andra personer tyckte att den både luktade och smakade gott och det beslöts att man skulle göra fler "grott-experiment".

Därmed skulle alltså "det hela" ha börjat. Än i dag tillsätts roqueforten en speciell mögelsvamp och osten lagras sedan i svala källare eller i eventuellt tillgängliga berggrum. De världsberömda grotorna i Roquefort når på sina håll ett hundratal meter under marken. Även den italienska gorgonzolan tillverkas på liknande sätt. I Sverige framställd ost av roqueforttyp kallas ädelost och bereds undantagslöst av komjölk.

Brie på 1200-talet

Först under medeltiden blir uppgifterna rörande den syd- och sydvästeuropeiska — i synnerhet då den franska — osttillverkningen både flera och säkrare. Sålunda berättar Villeneuve i sina "Crieries de Paris" att man sålde ostar i 1200-talets Paris och att flertalet av dem kom från Champagne och Brie. Vi vet vidare genom de sk "Rôles de tailles", d v s dåtida skattelängder, att det i den franska huvudstaden fanns "ostgrossister" som hade eget hus, "Pignon sur rue". Särskilt betydande tycks konsumtionen av Brie ha varit vid denna tid. Bl a brukades Brie-ost som ingrediens i diverse söta bakverk, och följaktligen låg det i sockerbagarnas intresse att noga kontrollera ostarnas fräschör och kvalitet.

På 1500-talet skriver en läkare vid namn Champier om gräddostarna från Montreuil sous Bois och Vincennes, vilka levererades förpackade i vasskor-gar och som man hällde honung på, innan man åt dem.

Gamla i gården är också rödstarna från Lyon samt ostar från Bresse, Sens och Limoges. Champier satte Auver-gnes ostar främst av alla. "Men även ostar från Normandie är i regel mycket goda", skriver han, "men de håller sig

Här vägs ostar på den traditionsrika ostmarknaden i den lilla holländska staden Alkmaar.

ej så länge som ostar från andra landsdelar."

Märkligt nog anser många nutida experter att Champiers konstateranden i stort sett står sig även utifrån moderna bedömningsgrunder.

Under 1600-talet såldes fortfarande ostar på Paris' gator. Det berättas om Voltaire, att han brukade hälsa på hos den spirituella gastronomen Le Pail-lerde och tillsammans med denne skriva långa hyllningsdikter till de utsökta ostarna från Auvergne — en provins som för övrigt redan vid denna tid omtalas för sällsynt avancerade hygieniska förhållanden. Au-vergne-ostarna, plus en del annat i ostväg, brukade de båda vännerna inhandla hos några speciellt utvalda gatuförsäljare, vilkas "ost-förstånd" de satte mycket högt.

Andra poeter och författare besjöng vid samma tid osten från Pont l'Èvêque som "den ärofullaste produkten från Normandi't".

Ärofull är förvisso även camembert-ostens historia. Den sträcker sig långt bort i den grå medeltiden, men det var först under 1600-talet som konnässö-

terna på allvar började ägna sitt intresse åt den. År 1702 skriver Thomas Corneille, en bror till "Le Cids" författare Pierre Corneille, att "man är rikligen försedd med Livarot och Camembert på torget i Vimoutiers".

Under franska revolutionen skriver Lavallé patetiskt, att osten blivit allas, både fattigas och rikas, egendom och att den egentligen predikat jämlikheten långt innan revolutionen "gjorde alla till bröder". Några år senare försäkrade Talleryand, att osten är den förnämsta av alla efterrätter, och liknande meningar uttrycktes i tidens fullbordan också av Saint-Beuve, Monselet, Balzac och Zola.

Det variationsrikaste ostsläktet är Chèvre (getost). En del är runda och kolsvarta på ytan, andra är pyramidformade med grå "bakterieyta" eller fingerborgsstora och ludna. Även om de inte alltid ser särskilt aptitliga ut, så kan de vara nästan sagolikt goda under ytan.

Svenska ostar

Även i Sverige är ostkonsumtionen mycket stor — fn drygt 12 kg per

person och år. En bidragande orsak härtill är den anpassning till konsumenternas smak, som de svenska osttillverkarna strävar efter och som också gjort att sortimentet på svensk ost blivit mycket omfattande och numera erbjuder en mångfald variationer såväl vad beträffar yttre utseende, textur, smak, fetthalt, lagring o s v. Särskilt populära är ostarna av Svecia-typ. Dem har till och med italienare och fransmän ägnat mycket beröm. Detsamma gäller de välbekanta Väst-erbottens- och Norrbottensostarna samt den redan nämnda ädelosten.

Utomordentligt fin är också den svenska Cheddarn. Det finns t o m en del gott folk som tycker att den är minst lika god som sin engelska förebild.

Tilci, Ambrosia och svensk Ementaler har också gott rykte, liksom Herrgårdsosten, Crème Chateau och Crème Chantilly.

Den sistnämnda har egentligen ingenting med Frankrike att göra. Där är Crème Chantilly ingen ost — namnet betyder helt enkelt vispad grädde.

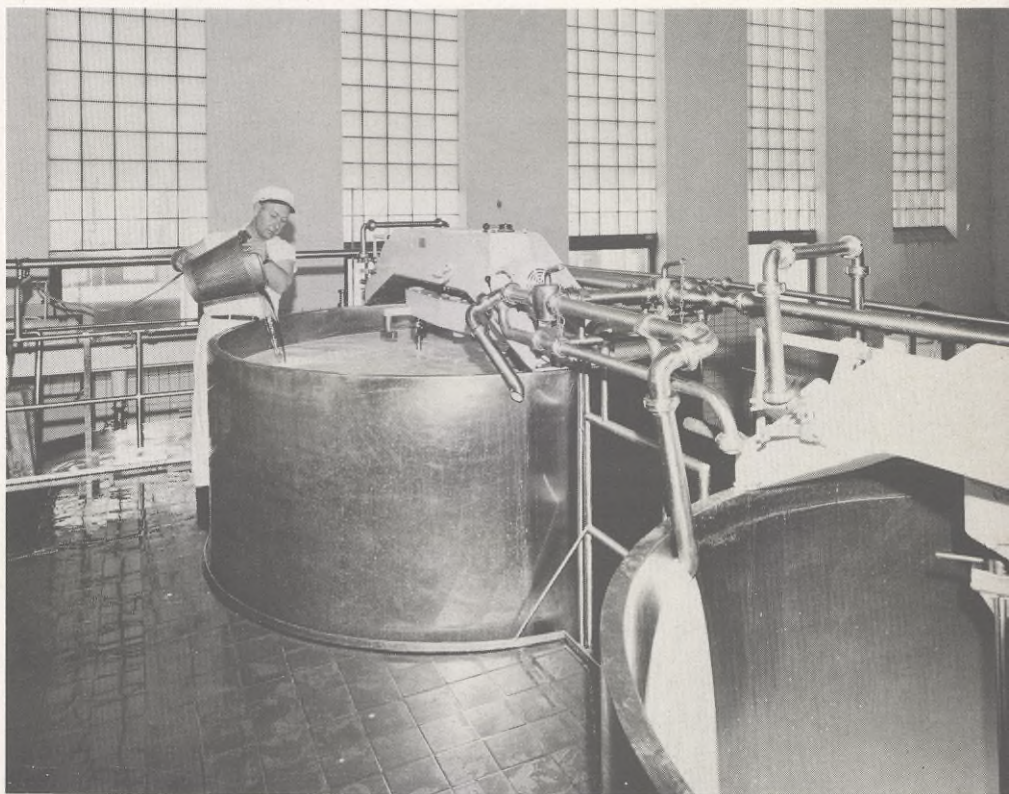
För bara tre—fyra decennier sedan kunde man i Norrland, Dalarna och på en del andra håll uppbringa mer eller mindre säregna ostar, vilka samtliga gick under benämningen gammelost men i fråga om smak skilde sig avsevärt från varandra.

I Norrland lagrades gammel- eller gammosten ofta i någon väl stoppad halmmadrass, men vanligare var att man lindade in den i saltdränkta linnetrasor och sedan under en viss tid förvarade den i någon lagom däven halmstack. Lagringsförhållanden och lagringstid var i hög grad avgörande för den slutliga smaken. Dock hade även ostens storlek härvidlag sin betydelse.

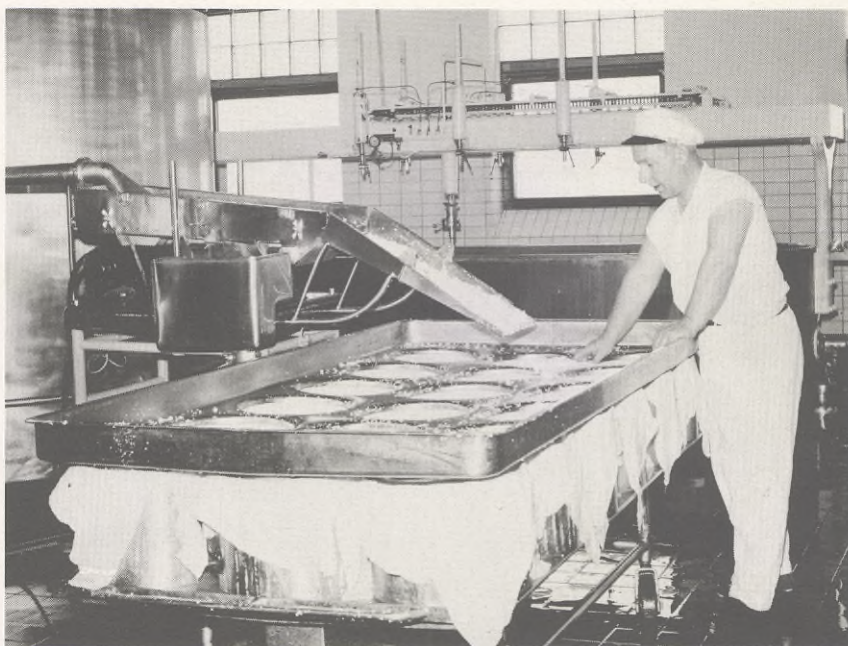
En berömd variant på den här osttypen är "gammelnorsken" eller norsk gammelost.

Småostar, storaostar, ost-juridik m m

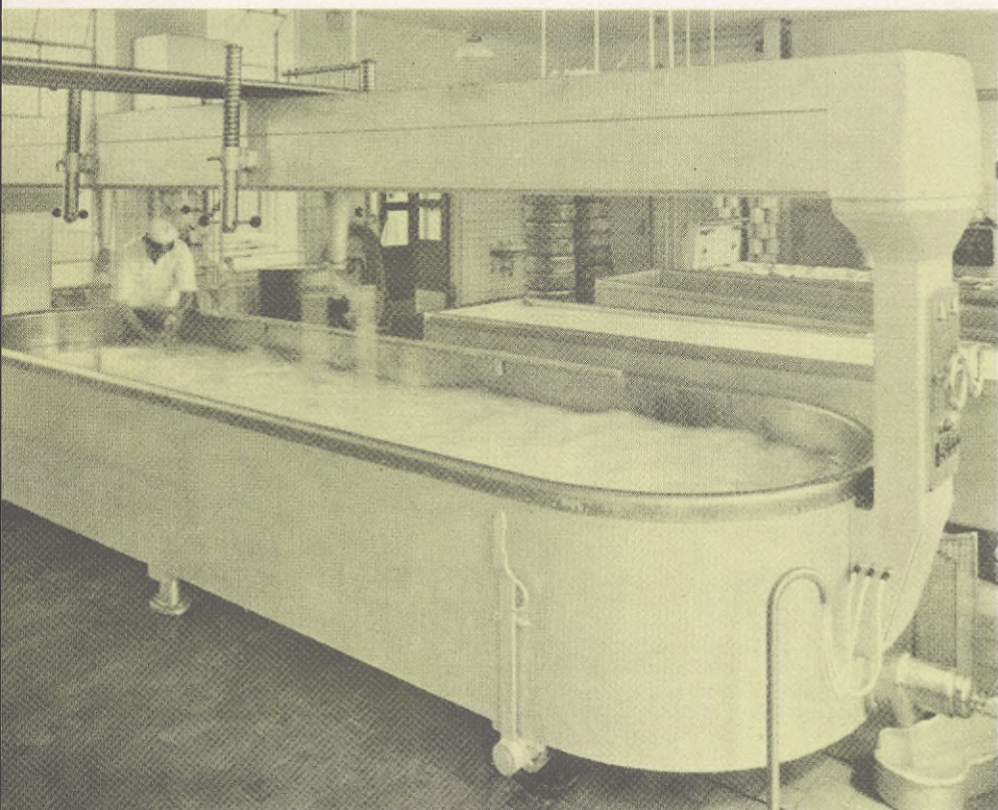
En ost kan dofta gott eller "illa", den kan vara mild eller stark i smaken, den kan vara maskfri eller maskrik — men den kan också vara mycket stor eller mycket liten. Det finns franska och

Moderna ystekar.

Här förbereds ostarnas mångfald. Ost är ett av de födoämnen som uppskattas inom praktiskt taget alla kulturkretsar.

Ostmassan kontrolleras.

Ostarna lagras.

italienska ostar som väger bara några gram, men det finns också bjässar som väger upp till 125 kg och mera, t ex de äkta schweizer- och emmentalerostarna. Till en enda sådan ost kan det gå åt mellan 1 000 och 1 300 liter mjölk.

Mycket mjölk går det också åt till camemberten. En bit på knappt två hekto kräver drygt två liter mjölk.

Namnet Roquefort är lagligen skyddat i Frankrike, och samma sak är det med Gruyère-de Comté, den franska schweizerosttypen från Franche-Comté.

Däremot kan vem som helst tillverka Camembert, trots att denna första gången tillverkades i den lilla normandiska byn Camembert. Men där görs ingen ost längre och Camembert-tillverkningen är inte beroende av några speciella geografiska eller klimatiska förhållanden. Den är "vulgariserad", heter det i ett domstolsutslag av 1926 och tillverkas över hela Frankrike, "så att man numera med Camembert snarare menar en osttyp än en särskild sort".

Tillverkarna av Reblochonost sökte märkesskydd 1938, men även här blev det avslag. Ostens namn är inte geografiskt. Det kommer av ett dialektord, rebloche, som betyder "tjuvmjölk" eller mjölk för andra gången, eftermjölk. 1919 års lag om ursprungsbe-teckning kunde inte tillämpas i detta fall, fastslog domstolen.

Port-Salut innebär ytterligare en juridisk variant, som det varit en hel del bråk om. Det var trappistmunkarna i klostret Notre-Dame de Port-du-Salut i Entrammes i departementet Mayenne som ursprungligen tillverkade en ost som de kallade Port-Salut, men AB Port-du-Salut, som kommersiellt utnyttjade trappistmunkarnas produkt, fick 1938 ett domstolsutslag på att ingen fick använda namnet Port-Salut.

Nu har ett stort företag med mejerier på flera håll i Frankrike övertagit det gamla företaget Port-du-Salut och tillverkar osten industriellt och under namnet Port-Salut. Det är därmed ett fabriksmärke och anses inte längre som en osttyp utan lyder under lagen om fabriksmärken. ●

Björnson

SENVINTER, VAGNSUNDA

"Eldqvarnens" brand den 31 oktober 1878. — Samtida träsnitt efter teckning av A. G. Hafström.

"När Eldkvarn brann..."

**100 ÅR HAR NU FÖRFLUTIT SEDAN DEN PAMPIGA
KVARNBYGGNADEN LADES I ASKA**

I februari 1805 ingav dåvarande förste direktören för Kungl. Teatern, sedermera överintendenten friherre A. N. Edelcrantz (1754—1821) en ansökan om tillstånd att med "eld- och luftmachin" — med andra ord rätt och slätt en ångmaskin — få driva en mjölkvarn med tre par stenar, vilket beviljades den 24 juli samma år. Uppsättningen och uppmonteringen av maskinen anförtroddes den sedan så namnkunnige Samuel Owen. Ångmaskinen väckte stor sensation och efter denna fick företaget sitt namn Eldkvarn, berättar TORE ATTELID.

I en tryckt "Allmän Underrättelse om Eld-Qvarnen vid Nya Kungsholms-Bron i Stockholm", ett slags reklam-broschyr, undertecknad av kvarnens bokhållare, Johan Malmström, berör denne med några ord den då igångsatta ångmaskinen. "Werket drifwes", heter det, "af kokande wattens ångor, genom en Machin, hwars kraft hwarje dag swarar emot hwad 100 werklige Hästars eller 800 människjors styrka, på samma tid kunde högst uträtta".

Eldningen ombesörjdes med ved; i juni 1809 uppgavs för magistraten, att 300 famnar dittills förbrukats. Sist-nämnda år inträffade bränslebrist, och myndigheterna umgicks t.o.m. med planer på vedrestriktioner. I vedbesparande syfte var starka krafter i rörelse för att förmå Edelcrantz att i stället elda sin vedslukande maskin med stenkol, men han vägrade på grund av kostnadsskäl.

Efter Edelcrantz bortgång 1821 gick

Interiör från ruinen av "Eldqvarnen" efter branden. Samtida träsnitt efter teckning av Robert Haglund.

kvarnanläggningen i arv till tre syskonbarn, som sedermera sålde den för 40.000 riksdaler banko till "Kongliga Allmänna Magasins-Direktionen", som begagnade kvarnen till förmalning av säd för kronobränneriernas räkning. Omkring tio år senare överläts kvarnen av staten till bagarmästare Jonas Berg, nu för endast 27.700 rdr banko.

Eldkvarn blev ganska snart en övermäktigt konkurrent till de många gamla väderkvarnar, som låg runt om på stadens bergknallar. Så småningom försvann dessa kvarnar en efter en, en del för att återuppstå längre ut på landet, där konkurrensen var mindre hård. "Eldkvarn går alltid jämnt och lika fort, varföre också mjölet alltid är lika gott, vilket som bekant icke är fallet med väder- eller vattenkvarnar".

År 1843 övergick företaget till grosshandlarna Adam Svanberg och Fredrik Althainz, som betydligt utvecklade och moderniserade rörelsen. Bland annat blev den nu omoderna ångmaskinen ersatt av två nya ångmaskiner från Bolinders. Tillsammans utvecklade de 140 hk. I början av 1870-talet räknade kvarnverket 28

par kvarnstenar och kunde uppnå en förmalningskapacitet av 1.200 tunnor pr dygn med en arbetsstyrka av ett 70-tal man. Herrar Svanberg och Althainz, som drev rörelsen under firmamnamnet Svanberg & C:o, ägde kvarnen då den brann och även långt senare.

Stadsdelar lågornas rov

I likhet med andra gamla städer kan Stockholm också uppvisa en omfattande eldsvådekrönika. Det kunde brinna förr i världen, det brann ganska ofta och det brann friskt, ibland kunde halva stadsdelar stryka med på en gång. De stora eldsvådor, som omtalas från 1500-, 1600- och 1700-talen, då flera kvarter, ja till och med hela stadsdelar blev lågornas rov, berodde naturligtvis i främsta rummet på den övervägande förekomsten av trähus, tätt sammanpackade och endast skilda åt av smala gator och gränder, men givetvis även på det ofullkomliga brandförsvaret samt de bristfälliga och primitiva redskap, som då stod till buds.

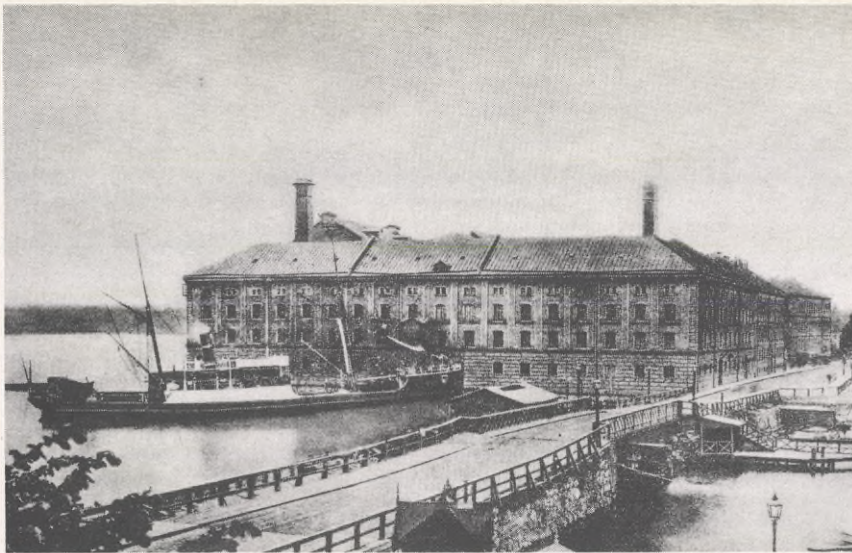
Under tidernas lopp har dock eldsvådornas antal betydligt minskat, och brinner det nu någon gång, kommer

genast brandkåren och sätter stopp för skådespelet. I den s.k. gamla goda tiden var eldsvådorna högt skattade folknöjen, till vilka man gick man ur huse. Under Karl XV:s dagar skulle majestätet själv i egen hög person vara med och leda släckningsarbetet.

Av alla de stora eldsvådor som drabbat huvudstaden, är det väl ingen som i så hög grad gått till eftervärlden, som den, som härjade den s.k. Eldkvarnen på Kungsholmen. Den sista oktober i år var det jämt 100 år sedan den började och den fortsatte praktiskt taget i ett par dygn. Ännu kan man få höra en hel del människor tala om när "Eldkvarn brann..." Aldrig har en eldsvåda varit så omtalad som denna, gått så in i folks medvetande och satt sinnen och fantasi i rörelse. Till exempel Tyska kyrkans brand, som inträffade kort innan — natten mellan den 6 och 7 oktober samma år — ställdes fullständigt i "skuggan" av eldsvådan på Kungsholmen.

Elden är lös!

Så kom dagen för den ödesdigra branden. Strax före klockan fem på

”Eldkvarn” på nuvarande Stadshusets tomt på Kungsholmen, på sin tid Skandinavien största kvarnverk, härjades 1878 av en eldsvåda. — Bilden är från 1890-talet och visar Eldkvarn nr 2.

eftermiddagen torsdagen den 31 oktober utbröt plötsligt eld i ett kvarnrum en trappa upp åt Hantverkargatan till. Det var en arbetare som fick se de första lågorna slå upp och han blev inte sen att slå larm. Det berättas att redan sju minuter över fem fick Johannes brandstation larm från ett brandskåp på Rödbotorget, men först strax innan kvart före sex var brandkåren enligt polisrapporten på olycksplatsen. Om man beräknar körtiden — det var ju hästar på den tiden — till högst sju å åtta minuter, frågar man sig osökt, vad brandkåren hade för sig under en halvtimme. Någon säker förklaring till dröjsmålet finns inte, men troligen körde man av misstag till fel adress.

”Elden spred sig med förfärande hastighet genom husets alla våningar och hade snart nått även den östra, i fjol nybyggda långsidan, där stora upplag av till hösten gjorda uppköp av spannmål låg förvarade. En på tredje delen av denna flygel uppförd brandmur förmådde endast ett ögonblick hejda eldens framfart; snart stod hela östra flygeln i ljusan låga, och flammorna sprutade flera famnar högt över skiffertaket, som efter en knapp halvtimme gav vika och i sitt fall lämnade fritt lopp åt det rasande elementet. Innanredet och spannmålshögarna glödde vita som järnet i en masugn, och branden, som pådrevs av den hårda nordvästliga blåsten, åstadkom verkliga vulkaner av rök och lågor och åstadkom en hetta, som kändes ganska stark ända till Järnvägsbron. Under sådana förhållanden var det tydligt, att brandkårens närmaste bemödanden inte kunde gå ut på att släcka den

ofantliga eldmassa, som i jättelika formationer vältrade sig över den brinnande ångkvarnen, utan i stället måste söka begränsa eldens omfattning. Sprutor infördes på den vidsträckta gården, där det brinnande mjöldammet, som blåste ut ur de sprängda fönstren, beredde manskapet stora svårigheter”.

Huvudstadens nyorganiserade brandkår och ett par hundra man från gardena var utkommenderade för att bekämpa elden. Förutom brandkårens båda ångsprutor förfogade man även över flottans nyanskaffade ångspruta, samt en mindre privat sådan, tillhörande en grosshandlare Bergman. Men allt var förgäves! Varken byggnader, inventarier eller lager lyckades man, trots alla ansträngningar, att rädda. Alltsammans förstördes av lågorna. Hela fredagsnatten brann det fortfarande och ännu flera dygn efter rykte de väldiga spannmålshögarna innanför de förbrända murarna. Natten till den 5 november flammade elden åter upp med en sådan häftighet, att den vid platsen posterande delen av brandkåren måste rekvirera förstärkning för släckningen.

Som tur var låg vinden utåt sjön och detta tillsammans med det starka lufttrycket från den flammande byggnaden gjorde att eldsbränder fördes över till Södermalm. En del av träkåkarna uppe vid Övre Badstugatan och trakterna däromkring var ett tag starkt hotade av det regn av gnistor som överhöljde dem. Polisen uppmanade personer som bodde i kåkarna att noga se till att elden inte fick fäste i vindsvåningarna och antände husen. Vakt måste dessutom hållas större

delen av natten för att förekomma faran.

Eldkvarns varulager uppgick vid brandtillfället till omkring 30 å 40 tusen säckar spannmål. Lagret var försäkrat för 200.000 kr, själva byggnaderna för 400.000 kr och maskinerna för 300.000. Hela förlusten uppskattades preliminärt till 1.500.000 kr, då alla magasinerna vid olyckstillfället var helt fyllda och de i dem förvarade lagren kunde anses värda omkring 800.000 kr.

Skrämmande skådespel

Men vi återgår till branden och försöker rekonstruera det hemska men samtidigt storartade skådespel, som lockade hela huvudstadens befolkning på benen. Alla de öppna platser varifrån branden syntes, var till trängsel fyllda av ofantliga människoskaror, av vilka många troget höll ut ända fram på morgonen.

”Redan vid halv sextiden erbjöd eldsvådan en skrämmande anblick. Skymningen hade då inträtt, utan att kvällens mörker ännu hunnit fullt besegra det dröjande dagsljuset. På grund av brandens hastiga utbrott och eldens snabba kringgripande blev hela huvudstaden och dess närmaste omgivning i ett nu upplyst som genom ett trollslag. Ute på Djurgården föreföll det som om ett ofantligt elektriskt ljus skulle kasta ett mäktigt strålknippe åt detta håll, och vattnet mellan Djurgården och Skeppsholmen var redan då eldfärgat.

Höjderna på Södermalm var klart belysta. Framsidorna av byggnaderna där uppe framträdde i de skarpaste konturer, under det slagskuggorna bakom dem utbredde sig ännu djupare. I det starka eldskenet försvann lyktornas gaslågor nästan fullständigt. Slottets fasad låg i en varm belysning. Strömparterren badade i ett hav av ljus och fönstren i rådhuset strålade som om de var gjutna i guld. I det röda skimret från den brinnande byggnaden glänste gaskandelabrarna på Vasabron med ett rent vitt ljus, som på ett fascinerande sätt bröt mot de flammande lågorna och de starkt eldfärgade rökpelarna. Sedd på nära håll tog sig den stora eldsvådan praktfullast ut från Vasa- och Järnvägsbroarna, varifrån man på en gång kunde iakttä två av kvarnens sidor, båda vända åt sjön och med tillsammans hundra fönster i fyra våningar. Genom alla dessa slog kraftiga eldtungor ut, liksom slickande de grå väggarna. Stundom kastade de sig som irrbloss upp mot taket, som

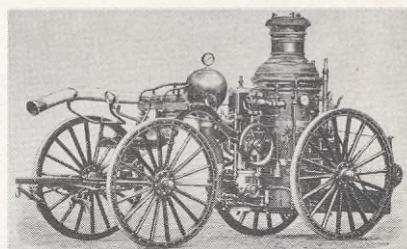
Brandkärsutryckning i Stockholm 1888 under befäl av stadens förste brandchef Bruno Hellstén, det kommunala brandväsendets organisatör. — Samtida träsnitt efter teckning av Georg Stoopendaal.

samtidigt angreps av det härjande eldhavet i byggnadens inre. Långt ut var Mälarens vattenyta färgad som av blod, och de fartyg, som gled fram, liknade spökskepp, plötsligt visande sig för att lika hastigt försvinna under skuggan av Lång- och Lövholmarna, som låg dolda i ogenomträngligt mörker”.

Efter branden återuppbyggdes kvarnen och drevs fram till år 1902, då staden köpte egendomen som revs för att efter hand ge plats åt Ragnar Östbergs stadshus. En del av längan mot Hantverkargatan fick dock stå kvar en tid och användes som kontor vid stadshusbygget; den revs först 1923.

Hur elden uppkommit klarlades aldrig. Men den mest sannolika förklaringen gick ut på att elden orsakats av självantändning genom friktion i det kvarnstenspar som låg i sydöstra delen av kvarnrummet. Där maldes för tillfället korn, vilket sädeslag bedömdes som särskilt lättantändligt. Som vanligt på den tiden var kungen närvarande på brandplatsen och ”gjorde sig väl underrättad om vilka åtgärder som vidtagits för eldens dämpande”.

Ångspruta av amerikansk tillverkning från början av 1870-talet. Tillhör Tekniska Museet i Stockholm.

Stockholms Brandkärs nya byggnad vid Malmkillnadsgatan, invigd den 9 oktober 1878. — Samtida träsnitt efter teckning av Otto August Mankell.

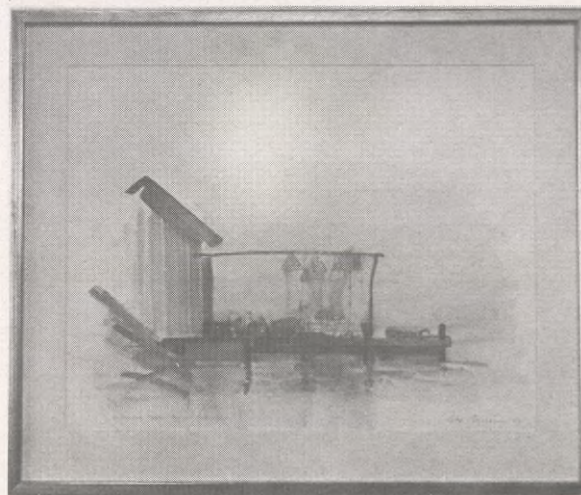

I ateljén

UNG NATURMÅLARE FRÅN SKÅNE

"Fiskeläget"

Det är en vacker, om än något kylig höstdag, som jag gör ett besök hos den unge Skåne-målaren Eke Bjerén. Som infödd Höganäsare är det naturligt, att han sökt sin bosättning i den fagra Kullabygden, närmare bestämt i det lilla idylliska Rekekroken vid Skäldevikens södra del.

Jag sitter i den stilfulla ateljén och språkar med denne trygge godmodige skåning, som älskar sitt landskap med en inlevelse, som inte går att ta miste på.

Jag frågar honom vad det är som fascinerar honom allra mest i denna natursköna bygd.

"Ja, du — Kullabygden har ju egentligen hela palettens färgskala. De ljusa stränderna, det mörka berget, de glänsande klipporna, den djupa skogen, de stora ängarna och en alltid skiftande himmel. Jag målar med årstiderna och får på så sätt en variations-skala med olika intryck och sinnestämningar som påverkar mitt måleri."

Eke Bjerén blir lyrisk när han berättar om sin hembygd — och visst förstår man honom när man kastar en blick ut genom ateljéfönstret och ser några svanar majestätiskt gungande i Rekekroksviken. Jag frågar honom vidare vad han egentligen vill åstadkomma med sitt måleri.

"Dagens samhälle är för väldigt många mycket stressigt och arbetsamt", säger han och fortsätter "när människorna kommer hem från sina jobb, vill jag att dom någon gång då och då skall sjunka ned i soffan och känna ro och harmoni, något som jag

"Skånska slätten"

För det här reportaget svarar ÅKE MAGNUSSON, en av eldsjälarna i Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka och tillika sekreterare i Centralorganisationen för Malmöhus län. Bilderna har tagits av sonen CONNY.

STUDERAT

för professor Gresko på Konstakademien i Hamburg 1961—63. Utlandsstudier i Tyskland och Spanien.

REPRESENTERAD

på Malmö Museum, Helsingborgs Museum och Landskrona Museum, Höganäs, Ängelholms, Skellefteå, Kalmars, Malmö och Stockholms stads samlingar.

hoppas mina målningar skall förmedla."

Det jag personligen mest beundrar hos Eke Bjerén, är hans förmåga att krypa jordnära och låta de små tingen i naturen spela huvudrollen. Ett par tre grässtrån, en liten stubbe, några små stenar etc. Man förnimmar verkligen de små vackra tingen i naturen, trots vår tilltagande miljöförstöring.

Bjerén är också en mycket duktig stillebenmålare, men det är inte att ta miste på att det är naturen, som ligger honom varmast om hjärtat.

Som äkta skåning är han noga med att hålla Skånes matkultur vid liv. Tillsammans med goda vänner har han bildat "Husmanskostens Vänner" och "Fläskagillet". En gång i månaden träffas "Husmansvännerna" för att njuta av god mat och dryck. På västkanten blir det gärna "Stenbitasoppa" och då kålen mognat kommer kåldolmarna på bordet. På hösten blir det "Ålagille" och vid jultiden det stora smörgåsbordet. "Fläskagillet" har bara 6 manliga medlemmar och en gång varannan månad skall i tur och ordning en av medlemmarna själv svara för en riktig skånsk brakmiddag. Då gäller det att riktigt "fläska på" — därav namnet "Fläskagille".

Försiktigtvis försöker jag påminna honom om bl a RHL:s ambitioner, att genom sundare kostvanor förbättra vår hälsa. "Ja, ja — men lite go mat en å annan gång, det skadar minsann inte", säger Eke Bjerén med glimten i ögat.

Och det kan jag väl hålla med honom om — en å annan gång. ●

"Skogen"

"Rekekroken"

GOD-JUL! TILL OLLE FRÅN TOMTEN!

111

KAN FÖRFATTARE HA

ELAK

AVSPISAT ELAKT

YTA DRÖJ-MÅL

HÅRDH-DAD

TACK-LA AV GÄR SOM NÄR

JÖSSE HOV-JÄRN

BLIR GRIS-FÖTTER UTROP

MUSIK-VERK AXEL-TRÄ

NÄGOT SOM KYLER

FR I

KNAPP

TAS OM-BORD

KAN-SKE ?

VARV OTTA

RIKS-TELE-FON

ROB-BAN

RÖRA VÄSKA

KAN VI SE I KORNET

MOT-ORD

RISKA-BEL I TRÅG

UPP-SKAT-TA

ORDEN TÖS

HÄDE RYSK MAKT

HALVT SÄTE

PIPPI

MED-DELAN-DE

KOLIK KAN GÄT BEVÄS MED

SÅ FIN DEN BLIR!

GÄR VID FARA

KAN BLI LUT-FISK

BO-SKAP

DAL-GUB-BE

RYMD-MÄTT BREDA

LÄNGD

OTÄT

REST GILLAR INTE

JUDISK LÄRD

SIM-KLUBB

PRON. I MOSSE

RESA I USA

TRÄD GAM-MAT

RÄCKA SPORT-KLUBB

TILL-LIT

KAR

FYL-LES

VAN-LIG VÄRD

JUL BILD KRYSS

TÄVLINGSREGLER

Lösningarna måste vara Status redaktion, Box 3196, 103 63 Stockholm, tillhanda senast den 10 jan. 1979. Tävlingsbrevet skall vara märkta med ordet "Julbildkryss". Varje kuvert får endast innehålla en lösning. Glöm ej att tydligt ange namn och fullständig adress. Fem priser utdelas enligt följande: första pris 100 kr, andra pris 75 kr, tredje pris 50 kr, fjärde och femte pris 25 kr. Pristagarnas namn meddelas i Status februarinummer 1979.

Namn

Bostad

Postnr och -adress

HTH SOLSKYDD

Tva egenskaper gör HTH Sol-skydd unik bland vanliga solpreparat.

Den första märket man slipper bli röd.

UNIK SOLCREME
nästan kladdfri

och hud
bättre och fjällar
mindre än torr hud.

Verksamma ämnen: karbamid 10%,
betanlakto somi Parafin, MEX 2,
solskyddsfaktor ca 4. Ingredienser:
propylenglykol, retanol, monostearin,
Amibonol, bromolamid, parlym, etanol,
dest. vatten. Fetthalt: 3,5%, pH 4.
Färg- eller konserveringsmedel ingår
ej. Vatten ca 180 g, bruttonet vikt ca
150 g. Slenakti patent 325 667.
Skyddas mot värme.

HTH Hjälper Torr Hud

HTH är en fuktillförande crème. Den har en dokumenterad förmåga att hjälpa huden dra till sig och bevara den fukt som finns i underliggande hudlager och i luften. Torr och sträv hud får snabbt sin rätta fuktighet. Den blir mjuk, slät och smidig igen.

Händer, armbågar och fötter har ofta en mycket torr och sträv hud. Där är HTH påfallande effektiv. Men den är också en valgorande crème för hela kroppen efter bad och dusch och efter solbad.

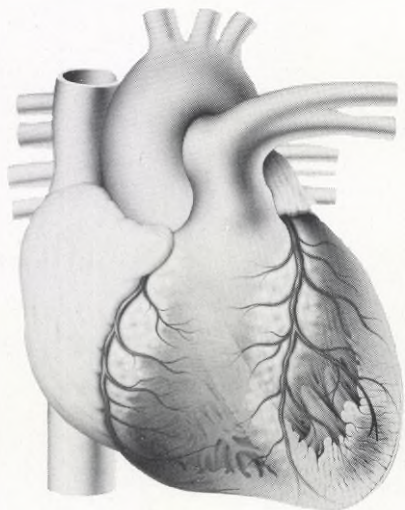
Verksamma ämnen: karbamid 10% och betanlakto. Ingredienser: propylenglykol, retanol, monostearin, Amibonol, parlym, dest. vatten. Konserveringsmedel ingår ej. Fetthalt: 3,5%, pH ca 4. Fetthalt ca 180 g, bruttonet vikt ca 150 g. Slenakti patent 325 667. Skyddas mot värme.

Den ena flaskan har en sol. Den andra har en regnbåge. Den ena är en solcrème. Den andra är en crème mot torr hud.

Båda heter HTH. Ingen av dem kladdar.

Medisan i Uppsala.

Att förebygga och bota sjukdomar är vår uppgift

I kampen mot hjärt/kärlsjukdomar liksom på andra viktiga terapiområden ligger Astra i den internationella forskningsfronten. Under den senaste 10-årsperioden har denna forskning resulterat i flera nya originalläkemedel som används i 100-talet länder.

ASTRA

15185 Södertälje, telefon 0755/329 80

Var rädd om ditt -enda- hjärta

Minska på fett och socker! Motionera mera!
Och av det fett vi äter bör större del vara fleromättat (obs. linolsyra är ett vitamin) och mindre del vara mättat!
Därom är Socialstyrelsen och alla som vet vad saken gäller överens.

Hälsokostaffärerna har nu det margarin som läkarvetenskapen efterlyst: **Dessa** som har ca 3-dubbelt mer fleromättat än mättat. Endast **Dessa** har 60-65 % fleromättat. Det behövs om totalfettet i födan skall bli balanserat. (Det finns massor andra margariner, men de "bästa" bordsmargarinerna har bara 25-45 % fleromättat.)

Alla som vill skona sitt hjärta och sina ådror tar **Dessa**. De som har besvär med njurarna har dubbel orsak, eftersom **Dessa** också är osaltat (se Konsumentverkets Råd och Rön 1-77).

Finns i Din hälsokostaffär.

Var rädd om ditt -enda- hjärta

Av alla som inte reformerar sin livsföring och kost kommer hälften att gå bort för tidigt i åderförkalkning. Av dem ungefär 3/4 beroende på förfettning av kransartärerna i hjärtat.

NYHET

Nu har **Dessa** också
oljornas naturliga E-vitamin

Pr 100 g

50 mg naturtocoferoler (= 25 mg vitamin E),
3000 enheter vitamin A och 300 enheter D.